

**UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA**

D I P L O M S K O D E L O

MIŠA JAZBEC

**UNIVERZA V LJUBLJANI
EKONOMSKA FAKULTETA**

DIPLOMSKO DELO

**SPREMEMBA POLITIKE NABAVE KNJIŽNEGA GRADIVA
V OSREDNJI KNJIŽNICI KRANJ**

Ljubljana, september 2006

MIŠA JAZBEC

IZJAVA

Študentka MIŠA JAZBEC izjavljam, da sem avtorica tega diplomskega dela, ki sem ga napisala pod mentorstvom dr. ALJOŠE VALENTINČIČA, in dovolim objavo diplomskega dela na fakultetnih spletnih straneh.

V Ljubljani, dne 14.9.2006

Podpis: _____

KAZALO VSEBINE

1. UVOD	1
2. SLOVENSKI KNJIŽNI TRG	2
2.1. KNJIGA KOT IZDELEK NA KNJIŽNEM TRGU.....	2
2.1.1. Blagovne značilnosti knjige	3
2.1.2. Neblagovne značilnosti knjige	3
2.1.3. Delitev knjige.....	4
2.2. ZALOŽNIŠTVO IN KNJIGOTRŠTVO.....	4
2.3. POSEBNOSTI KNJIŽNEGA TRGA V SLOVENIJI.....	5
2.4. TEŽAVE V SLOVENSKEM ZALOŽNIŠTVU IN KNJIGOTRŠTVU.....	6
2.4.1. Monopol.....	6
2.4.2. Nerazvitost knjigarniške mreže.....	8
2.4.3. Cene knjig.....	9
2.4.4. Enotna davčna stopnja	10
2.4.5. Knjižnična izposoja.....	11
2.4.6. Subvencije.....	13
3. NESKLADJA V ODNOSIH MED ZALOŽNIKI IN KNJIŽNICAMI	14
3.1. KNJIŽNIČNO NADOMESTILO	15
3.2. OBVEZNI IZVOD	17
3.3. ENOTNA CENA KNJIG.....	18
4. OSREDNJA KNJIŽNICA KRANJ	19
4.1. SPLOŠNE KNJIŽNICE.....	19
4.1.1. Mednarodna opredelitev splošnih knjižnic	20
4.1.2. Opredelitev splošnih knjižnic v Sloveniji	20
4.2. PREDSTAVITEV OSREDNJE KNJIŽNICE KRANJ.....	22
4.2.1. Opis razvoja	22
4.2.2. Opredelitev nalog.....	22
4.2.3. Enote za izposajo	23
4.2.4. Financiranje knjižničnega gradiva	24
4.3. SLUŽBA ZA NABAVO GRADIVA	25
4.3.1. Način nabave knjižnega gradiva pred letom 2006	27
4.3.2. Sprememba v načinu nabave knjižnega gradiva v letu 2006	28
5. ANALIZA PRIHRANKOV ZARADI NOVE POLITIKE NABAVE	29
5.1. ANALIZA DOBAVITELJEV KNJIŽNEGA GRADIVA V LETU 2005.....	29
5.2. PRIHRANKI DENARNIH SREDSTEV ZARADI POGODBENEGA 20% POPUSTA	31
5.3. PRIHRANKI DELOVNEGA ČASA ZARADI MANJŠEGA ŠTEVILA PREJETIH RAČUNOV	33
5.3.1. Prihranki v tajništvu	33
5.3.2. Prihranki v oddelku računovodstva.....	33
5.3.3. Prihranki v oddelku za nabavo gradiva	34
5.4. PRIHRANKI DENARNIH SREDSTEV ZARADI MANJŠEGA ŠTEVILA PREJETIH RAČUNOV	36
5.4.1. Prihranki v tajništvu	36
5.4.2. Prihranki v oddelku računovodstva.....	36
5.4.3. Prihranki v oddelku za nabavo gradiva	36
5.5. KONČNE UGOTOVITVE.....	37
6. SKLEP	37
LITERATURA	38
VIRI	41

KAZALO TABEL

Tabela 1: Stopnja DDV za knjige in splošna stopnja DDV v EU na dan 1.7.2005 v %.....	10
Tabela 2: Neposredna izplačila knjižničnega nadomestila avtorjem v SIT	16
Tabela 3: Število članov Osrednje knjižnice Kranj v letu 2005.....	24
Tabela 4: Sredstva za financiranje knjižničnega gradiva za leto 2005 in 2006	25
Tabela 5: Nakup knjižničnega gradiva v letu 2005 po občinah in vrsti gradiva v SIT.....	25
Tabela 6: Dotok knjig in brošur v OKK v letu 2005.....	27
Tabela 7: Prikaz poteka izračuna predvidenega prihranka za leto 2006 v SIT.....	31
Tabela 8: Prikaz poteka izračuna predvidenega prihranka za leto 2006 v številu knjig.....	32
Tabela 9: Prikaz strukture porabe delovnega časa vodje službe za nabavo v %.....	34

KAZALO SLIK

Slika 1: Prikaz števila izposojenih knjig v splošnih knjižnicah in števila izdanih naslovov knjig v letih 1995-2004	15
Slika 2: Prikaz deleža nabave pri posameznem dobavitelju v % glede na celotno vrednost nabave v letu 2005	30
Slika 3: Prikaz števila dobaviteljev uvrščenih v razrede glede na povprečen % popusta, ki so ga priznali pri prodaji knjig v letu 2005.....	30
Slika 4: Prikaz deleža popusta posameznega dobavitelja v % glede na celotno vrednost popusta v letu 2005	31

1. UVOD

Javna knjižnica, namenjena različnim uporabnikom, odločilno prispeva k razvoju tako posameznikov kot skupnosti, zato predstavlja pomembno javno kulturno dobro družbe. Knjižnično dejavnost kot javno službo na področju kulture izvajajo predvsem splošne knjižnice in nacionalna knjižnica, ki morajo zagotavljati splošno dostopnost publikacij in informacij ter primeren obseg in strukturo knjižničnih zbirk. Temeljno poslanstvo knjižnic, za uresničevanje katerega skrbijo občine in država, je, da so središča za neomejeno dostopnost knjižničnega gradiva in vsakršnih informacij javnega značaja ter da prevzemajo aktivno vlogo pri širjenju sodobne bralne kulture. Njihova knjižnična zbirka namreč predstavlja neomejeno zalogo znanja, s pravo nabavno politiko pa izkazujejo skrb za njegovo utrjevanje, razvoj in dostopnost.

Ključna naloga Ministrstva za kulturo RS oz. kulturne politike na tem področju je, da podpira dejavnost knjižnic, te pa morajo, prav tako kot drugi javni zavodi, pokazati, da uporabljajo pridobljena sredstva za prave namene in na najboljši možni način in da je njihov cilj zagotavljanje visoke kakovosti storitev. Prav zato so se v Osrednji knjižnici Kranj odločili, da bodo v letu 2006 spremenili nabavno politiko in na tak način racionalizirali nabavo knjižnega gradiva.

Namen diplomskega dela je torej analizirati glavne posledice spremenjene politike nabave v Osrednji knjižnici Kranj. V drugem poglavju sem tako najprej predstavila značilnosti slovenskega knjižnega trga in opozorila na težave, s katerimi se pri prodaji knjig soočajo slovenski založniki in knjigotržci, v tretjem poglavju pa sem izpostavila odnose, ki vladajo med založniki in knjižnicami. Knjižnice namreč niso pomembne le za uporabnika, ampak tudi za avtorja in založnika, saj lahko na veliko načinov pomagajo založbam in sodelujejo pri oblikovanju raznolike založniške ponudbe. Tega pa se mnogi založniki ne zavedajo najbolje, saj s svojim obnašanjem in ravnanjem izključno v svojo korist nemalokrat slabijo položaj knjižnic.

V četrtem poglavju sem predstavila Osrednjo knjižnico Kranj in opisala značilnosti nabave knjižnega gradiva pred in po spremembi nabavne politike. Knjižnica je namreč prešla od množice dobaviteljev knjig na enega samega, ki se je izkazal za najugodnejšega. Hkrati sem predstavila razloge za omenjeno odločitev in opisala glavne vsebinske spremembe in posledice novega načina nabave.

V petem poglavju sem nato analizirala pričakovane prihranke, do katerih naj bi prišlo zaradi spremenjene politike nabave. Najprej sem preučila značilnosti dobaviteljev knjižnega gradiva iz preteklega leta in ugotovitve tudi slikovno prikazala. Nato sem analizirala razlike v prihrankih denarnih sredstev, do katerih naj bi v letošnjem letu prišlo zaradi precej višjega in s pogodbo določenega 20% popusta. Zatem sem predstavila prihranke delovnega časa v tajništvu, računovodstvu in oddelku za nabavo gradiva, ki so nastali kot posledica

spremenjene nabave oziroma manjšega števila prejetih računov za knjižno gradivo, in jih nato še denarno ovrednotila. Na koncu sem povzela še glavne ugotovitve, nastale na podlagi rezultatov izvedenih analiz.

2. SLOVENSKI KNJIŽNI TRG

2.1. KNJIGA KOT IZDELEK NA KNJIŽNEM TRGU

Knjiga je izdelek človekovega uma in duha, in je kot taka osnova njegove kulture. Ima svojo zgodovino, svojo preteklost in evolucijo od nastanka do današnje oblike, ter svojo prihodnost. Kot taka ima širši pomen, saj predstavlja univerzalni medij, ki je nepogrešljiv na vseh področjih življenja, še zlasti pa pomemben za ustvarjanje in izražanje na področju kulture, znanosti in šolstva. Je temelj ohranjanja in razvoja jezika kot bistva nacionalne identitete (Grilc, 2002, str. 157).

Knjigo lahko primerjamo z izdelki široke potrošnje, vendar obstaja med le-temi in knjigo bistvena razlika. Pri izdelkih široke potrošnje predstavlja t.i. »osnovno korist« materialna vrednost, pri knjigi pa nematerialna vrednost; to je vsebina, ki jo uporabnik pridobi z branjem. Pri knjigi je materialna vrednost njena fizična podoba, izgled. Njena vsebina in pomen pa pomenita duhovno, neotipljivo vrednost, ki daje knjigi značaj kulturne dobrine in s tem tudi celotni panogi založništva poseben kulturni in družbeni pomen (Žnideršič, 1977, str. 12).

Po Zakonu o uresničevanju javnega interesa za kulturo (Uradni list RS, št. 96/2002) je namreč kulturna dobrina: »kulturni proizvod ali storitev, ki je namenjena zadovoljevanju človekovih potreb na področju kulture«. V nekaterih primerih pa ima knjiga lahko celo značaj javne kulturne dobrine, to je tiste kulturne dobrine, ki jo: »v javnem interesu zagotavlja država oziroma lokalna skupnost kot javno službo oziroma v obliki podpore posamičnim kulturnim projektom. Država in lokalne skupnosti v javnem interesu zagotavljajo pogoje za ustvarjanje, posredovanje in varovanje kulturnih dobrin, ki se na trgu ne zagotavljajo v zadostnem obsegu ali kakovosti, ali zaradi dostopnosti najširšemu krogu uporabnikov« (Zakon o uresničevanju javnega interesa za kulturo, 2002). Slednje velja zlasti za knjige, ki so predmet izposoje v knjižnicah, ter za tiste izdaje knjig, ki jih sofinancira država oziroma Ministrstvo za kulturo RS.

Za knjigo je torej značilna njena dvojnost kot kulturne dobrine na eni strani in tržnega blaga na drugi. Medtem ko prva plat izpostavlja knjigo kot medij vsakovrstne ustvarjalnosti, informacij, znanja, znanstvenosti, prostočasnosti, zabave itd., druga plat omogoča, da knjiga kot blago nastopa na trgu in potencialno prinaša neko ekonomsko korist (Blatnik et al., 2005, str. 155). Nenazadnje je vsem akterjem v postopku nastajanja in distribucije knjige skupni cilj ustvarjanje prometa in s tem tudi zaslužek (Petric, 1994, str. 60). Na podlagi teh ugotovitev lahko knjigi pripisujemo blagovne in neblagovne značilnosti, ki jih podrobneje opisujem v nadaljevanju.

2.1.1. Blagovne značilnosti knjige

Glavne značilnosti knjige kot blaga so (Miška, 1998, str. 228; Žnideršič, 1982, str. 43-44):

- individualnost – vsaka knjiga je samostojen izdelek in zahteva od založbe individualne napore pri prodaji in promociji;
- konkurenčnost – knjiga, ki jo beremo v prostem času, ima veliko konkurenco v drugih oblikah izkoriščanja prostega časa (televizija, radio, zabavni tisk, računalniki, kino, šport, gledališče). Te dejavnosti imajo pred knjigo prednost, ker ne zahtevajo toliko duhovne zbranosti in koncentracije kot branje;
- luksuzna dobrina – knjige, z izjemo šolskih, strokovnih in splošnoizobraževalnih knjig, uvrščamo v skupino predmetov, ki za življenje niso nujno potrebni. Po njeni uporabi se bralec, kljub temu da mu je bila všeč, praviloma ne odloči za ponoven nakup iste knjige. Morda jo večkrat prebere, kupi pa jo le enkrat in le majhen odstotek kupcev kupi več izvodov (npr. za darila, knjižnice, šole);
- različen namen – knjige ne kupimo zgolj zaradi želje po branju. Knjige imajo več funkcij, ki se med seboj prepletajo: lahko so naložba denarja, dekorativni predmet, statusni simbol ali darilo;
- monopolnost – na trgu je večinoma samo ena izdaja istega naslova, le redko se zgodi, da jih je več (npr. v obliki žepne knjige in trdo vezane knjige). Zato ima večina knjig na trgu do določene mere monopolni položaj. Vsaka je izdelek zase in nima neposredne konkurence, kar še posebej velja za strokovne, znanstvene in poljudnoznanstvene knjige na majhnih knjižnih trgih.

2.1.2. Neblagovne značilnosti knjige

Neblagovne značilnosti knjige so bistvenega pomena za razumevanje gibanja knjige na trgu blaga ter za načrtovanje in izvajanje trženjskih aktivnosti celotnega založniškega trženja. To so značilnosti, zaradi katerih knjigo težko primerjamo s katerokoli skupino industrijskih izdelkov. Kupci knjige običajno ne kupijo zaradi njene materialne oblike, ampak zaradi duhovnega sporočila, znanja in vedenja, ki jim ga posreduje vsebina. To posebnost na zanimiv način opisuje Piet Snyman: »Knjiga je več kot le naslovnica, strani in besedilo. Knjiga je skupek idej in vrednot, in prav te v sebi odražajo njeno pravo ceno« (Baverstock, 1993, str. 15). Kupci torej s knjigo ne zadovoljujejo vsakdanjih materialnih, temveč kulturne in duhovne potrebe. Zato tudi pravimo, da je knjiga kulturna dobrina. Knjiga nastopa kot opredmetena kultura in je drugačna od drugih oblik izkoriščanja prostega časa, ki imajo naravo storitev (gledališče, kino, koncerti itd). Knjiga je praktično edina oblika umetnosti, ki zahteva popolno prisotnost in popolno koncentracijo (Blatnik et al., 2005, str. 94).

Uporabnik knjige pa ni nujno tudi njen kupec. Ker knjige po branju ne »porabimo«, lahko en izvod knjige zadovolji potrebe več uporabnikov. Pri tem imajo pomembno vlogo predvsem knjižnice, ki izposojajo knjige svojim članom, ter šole in gospodinjstva, v katerih vsi člani preberejo isto knjigo (Miška, 1998, str. 228).

2.1.3. Delitev knjige

Knjige lahko delimo glede na njihov jezik, zvrst, vsebino, izdajo in obliko. Osnovna delitev je glede na to, ali so napisane v slovenskem ali tujem jeziku. Knjigam, napisanim v tujem jeziku, pravimo tuje. Te lahko nadalje delimo na izvirne (jih ne prevajamo in ostanejo v prvotnem jeziku) in na prevodne (jih prevajamo v slovenski jezik). Naslednja delitev knjig je glede na njihovo zvrst: to so leposlovne knjige, priročniki (kuharice, za dom, o hobijih, o medicini, enciklopedije, leksikoni, slovarji itd.), strokovne in znanstvene knjige, otroške knjige, družboslovje (zgodovina, umetnost in glasba ter publicistika), jezikoslovje ter učbeniki in šolske knjige.

Glede na vsebino se delijo na leposlovne in poučne. Leposlovno vsebino imajo knjige, ki se oddaljijo od realnega sveta (pravljice, fantazijske knjige) ali vsaj opisujejo neko izmišljeno zgodbo (razni romani, novele, pripovedi itd.). Ta zvrst bralcu ponuja sprostitve in užitek. Odmakne ga od realnega sveta ter mu ponudi možnost poistovetenja in vživetja. Knjige s poučno vsebino so predvsem izobraževalne narave. Opisujejo in razlagajo stvarnost in pojave v njej. Ponavadi zahtevajo ožje opredeljeno ciljno skupino bralcev, saj je njihovo razumevanje pogosto pogojeno s predhodnim znanjem. Pri drugi delitvi – glede na vsebino – gre za otroške knjige in knjige za odrasle.

V naslednji delitvi so serijske knjige, ki doživijo dve ali več nadaljevanj, v katerih se ohranijo glavne osebe in žanr, v določeni meri pa tudi vsebina, in enkratne, ki se ne nadaljujejo. Glede na obliko se predvsem v tujini knjige najpogosteje delijo po tem, ali imajo mehko ali trdo vezavo. Ta delitev odraža tudi kakovostno opredelitev oziroma cenovno strukturo posamezne knjige. Poseben tip knjige so t.i. žepne knjige, ki imajo ponavadi preprostejšo, populistično vsebino (Potočnik, 2004, str. 4).

2.2. ZALOŽNIŠTVO IN KNJIGOTRŠTVO

Založništvo in knjigotrštvo sta bistveni funkciji posredništva med avtorjem in bralcem, saj omogočata, da avtorjeva misel ali sporočilo v opredmeteni obliki – knjigi – doseže svoj osnovni namen. Prav tako sta založništvo in knjigotrštvo bistvena partnerja knjižničarstvu, s katerim tvorita neločljiv del distribucije knjige (Kovač, 2006).

Pojem založništva pomeni izdajanje, zalaganje in razpečevanje knjig. Sem sodijo vse dejavnosti, ki so potrebne, da knjiga izide in najde svojo pot do kupca: uredniška in tehnična priprava rokopisa, skrb za natis in prodaja kot zadnja faza proizvodnega ciklusa, pri čemer ima založnik nekakšen osrednji položaj, saj poveže ostale tri in prevzame celotno tveganje izdajanja knjig (Žnideršič, 1982, str. 15).

Knjigotržci so po opredelitvi Splošnih pogojev delovanja slovenskega knjižnega trga (2004) tisti, ki se ukvarjajo s kakršnokoli prodajo knjig, torej prodajalci, in sicer založbe, društva,

javni in zasebni zavodi, uvozniki, knjigarne, trgovine, prodajni kioski, prodajni centri, ki so specializirani ali nespecializirani za prodajo knjig, internetne knjigarne in prodajalci, knjižni klubi, telefonski studii, antikvariati, samostojni podjetniki posamezniki, samozaložniki, akviziterji in drugi posredniki.

Knjigotrštvo ali trgovino s knjigami lahko proučujemo kot posebno gospodarsko panogo, nanj pa je mogoče gledati tudi iz drugih zornih kotov. Zaradi specifičnega blaga, s katerim se ukvarja, sodi knjigotrštvo med pomembne kulturne dejavnosti, saj je znano, da so prav knjige v zgodovini človeštva odigrale pomembno vlogo pri širjenju znanja in duha (Dular, 2002, str. 7).

Založniška dejavnost je, predvsem na jezikovno šibkejših trgih, razpeta med povsem ekonomske zahteve po donosih in preživetju podjetij v panogi ter omejitvami trga na eni strani ter odgovornostjo in dolžnostjo, ki jo nosi kot nosilka ohranjanja kulture in identitete naroda, na drugi. Zato se marsikdaj zgodi, da založniki izdajajo knjige le zaradi vrednosti, ki jo le-te imajo za narod, cena pa ne omogoča niti realizacije donosov niti pokritja osnovnih stroškov. Razlike v proizvodnji knjig razvitih držav, kamor se po številu letno izdanih naslovov uvršča tudi Slovenija, sicer resda niso velike, vendar pa naklade in s tem posledično tudi donose pomembno določa prav razširjenost jezika. Tako se založniki ekonomsko močnih držav z razvito tradicijo domačega založništva (Anglija in ZDA) ravno po zaslugi angleščine kot svetovnega jezika na svetovnem trgu pojavljajo kot ponudniki, založbe ekonomsko šibkejših držav s pomanjkanjem tradicije domačega založništva (npr. večina afriških držav) ali tistih, kjer jezik pomeni največjo omejitev pri širitvi trga (npr. Slovenija), pa le kot kupci. Jezik slednje postavlja v ekonomsko manj zavidljiv položaj, pa čeprav prav pestrost nacionalnih jezikov za potencialne založnike iz tujine večinoma predstavlja neobhodno oviro pri vstopu na trg, za lokalne založnike pa veliko konkurenčno prednost (Zager et al., 2002, str. 7-20; Žnideršič, 1977, str. 153-160).

2.3. POSEBNOSTI KNJIŽNEGA TRGA V SLOVENIJI

Slovenski jezik torej predstavlja največjo omejitev širitve dejavnosti znotraj dvomilijonskega trga. Naklade so zaradi majhne absorpcijske sposobnosti takšnega trga majhne, izvoz pa je omejen le na izseljence in slovenske manjšine. Ne glede na to, da Slovenci veljamo za ljubitelje knjig in glede njihovega kupovanja ne zaostajamo bistveno za bolj razvitimi državami, ne moremo mimo dejstva, da vedno nižje naklade izdanih knjig in visoki stroški honorarjev, tiska, prodajnih poti ter visoki stroški financiranja zalog dvigujejo prodajne cene knjig. Zato ne preseneča v raziskavi ugotovljeni padec pripravljenosti slovenskih kupcev za nakup knjig na račun v zadnjih letih podvojene knjižnične izposoje, ki je rezultat dobro razvite mreže knjižnic, lahke dostopnosti slovenske knjige ter nižjega standarda slovenskega kupca v primerjavi s kupci iz drugih držav EU (Zager et al., 2002, str. 12-14).

Po podatkih GZS ima v Sloveniji 151 podjetij kot glavno dejavnost registrirano Izdajanje

knjig (SKD: 22.110). Od tega je eno veliko (nad 300 zaposlenih), dve sta srednji (okoli 100 zaposlenih), ostala pa so majhna, kar kaže na koncentracijo dejavnosti (Plahuta Simčič, 2003a, str. 6 in Register članov GZS, 2006).

Pregled založniških programov nekaterih največjih slovenskih založb presenetljivo pokaže, da med slovenskimi založbami težko najdemo takšno, ki bi enakomerno pokrivala in razvijala vse založniške programe¹ ali vsaj večji del. Nagnjenost slovenskih založnikov k t.i. monokulturnosti je v ekonomskem smislu verjetno racionalna, nerazumljiva pa v smislu razvijanja bralnih kultur, čemur naj bi bila založniška dejavnost navsezadnje namenjena. Prav iz teh razlogov založništvo uživa poseben družbeni status in tudi druge privilegije, kot so polovična davčna obremenitev, subvencije in druge stimulacije. Celo Založba Mladinska knjiga, največja slovenska založba po številu izdanih naslovov (263 izdanih naslovov z 8,3% tržnim deležem po podatkih iz leta 2000), koncentrira svoje programe le okoli petih programov: otroških knjig, učbenikov, leksikonov, poljudnih priročnikov in leposlovja. Izjema med večjimi slovenskimi založbami je bila le Cankarjeva založba, ki je še najbolj uspešno lovila ravnovesje med različnimi založniškimi programi in jih skušala enakomerno razvijati, sedaj pa naj bi nadaljevala svojo tradicijo pod okriljem Skupine Mladinska knjiga².

Iz splošnega pregleda založniških programov lahko izpeljemo ugotovitev, da so bralne kulture, kakršne razvijajo slovenske založbe, prvenstveno namenjene branju s prisilo, kot so šolski učbeniki, leksikoni, literarna berila in podobno, za katere zagotavljajo izobraževalne institucije stalno povpraševanje in odkup. Šele zatem pa so namenjene tudi komercialnim rabam, kakor so poljudni priročniki in lahkotno leposlovno čtivo (Breznik, 2003, str. 32-37). Posledica te monokulturnosti založb pa so nenazadnje tudi vse bolj monokulturni bralci, ki si knjige večinoma izposojajo, v veliko manjši meri pa jih kupujejo (Blatnik et al., 2005, str. 112).

2.4. TEŽAVE V SLOVENSKEM ZALOŽNIŠTVU IN KNJIGOTRŠTVU

2.4.1. Monopol

V začetku septembra 2004 je, kot sem že omenila, Skupina Mladinska knjiga v MK Trgovina pripojila Cankarjevo založbo, vse z namenom povečevanja konkurenčnosti, hkrati pa tudi kot zavarovanje pred vstopom tujih konkurentov, predvsem Avstrijcev in Čehov na slovenski založniški trg. Po eni strani smo tega lahko veseli, saj imamo z novim, združenim založniškim podjetjem vsaj eno veliko in dobro integrirano domačo založbo, ki se lahko relativno

¹ V raziskovalnem delu Bralne kulture v novih razmerah založniške produkcije (Milohnič et al., 2003, str. 23-25) so knjižno gradivo razdelili na 13 različnih založniških programov.

² Založba MK je leta 2002 postala večinska lastnica Cankarjeve založbe, leta 2004 pa je MK Trgovina pripojila trgovinski del Cankarjeve založbe. V letu 2005 se je oblikovala Skupina Mladinska knjiga, ki jo sestavljajo kapitalsko povezane družbe: Založba Mladinska knjiga, MK Trgovina, Cankarjeva založba, Logistika, Mozaik knjiga, CTJ in Lipa Koper, ter MK Beograd, MK Skopje, MK Sarajevo in MK Knjižarstvo Split (Mahnič, 2005, str. 106).

enostavno kosa z vsako novo konkurenco. Mladinska knjiga sicer ni toliko dominantna po številu izdanih naslovov, njena je približno desetina vseh izdanih knjižnih naslovov v posameznem letu, kot po tržnem deležu, ki ga ima pri prodaji knjig na naših tleh. Skoraj 40% knjižnega prihodka na slovenskem trgu je ustvarjenega z njenimi knjigami, pri tem pa velja še omeniti, da ima najboljšo mrežo knjigarn (sedaj so v njej tudi knjigarne Cankarjeve založbe), zelo posrečeno in spretno pa je povezana in integrirana s Svetom knjige, ki relativno lahko spravi v promet njene naslove, ki se po redni knjigarniški poti ne prodajo (Rugelj, 2004b, str. 5).

V Sloveniji imamo torej dejansko le še eno veliko založbo, ki je hkrati tudi lastnica največje knjigarniške mreže in je torej tudi največji knjigotržec v državi. Kljub temu Urad za varstvo konkurence, ki je ocenjeval združevanje Mladinske knjige in Cankarjeve založbe, ni ugotovil nobenega monopola, tudi na knjigotrškem področju ne (Plahuta Simčič, 2003, str.8).

Po drugi strani pa so manjši založniki nad novo vlogo Mladinske knjige zaradi njene vse večje moči precej zaskrbljeni. Njen knjižni program je s poslovnega vidika sicer spretno zamišljen in sestavljen, hkrati pa vodi k temu, da zahtevnejši leposlovni naslovi vse bolj in bolj padajo na manjše založbe. Te večinoma nimajo svojih knjigarn, kar te naslove že v osnovi delno marginalizira. To situacijo lahko gledamo iz dveh vidikov. Če si založnik, hkrati pa nimaš knjigarn, potem lahko večino svojih knjig v knjigarnah prodaš pod pogojem, da pristaneš na pogoje Mladinske knjige, ki te lahko zaradi svoje poslovne moči poljubno »pritisne« in to tako pri rabatu, ki ga je treba priznati njenim knjigarnam, kot tudi pri plačilnih pogojih, ki so lahko poljubno raztegljivi. Če pa se greš knjigotrštvo in odpiraš knjigarno, hkrati pa nisi tudi založnik, bo v povprečju nekaj manj kot polovica knjig, ki jih boš prodal, iz Mladinske knjige. Na žalost (poslovno je to seveda logično) pa so prodajni pogoji, po katerih Mladinska knjiga nudi svoje knjige drugim knjigarnam, praviloma precej slabši od pogojev drugih, manj komercialnih založb. To za kalkulacijo, ki jo za svoje preživetje potrebuje knjigarna, seveda pomeni izrazito negativne učinke, saj je knjigarna pred večno dilemo: ali prodajno pospeševati bolj komercialne knjige, pri katerih manj zaslužijo, ali pa se potruditi in skušati prodati manj komercialne naslove, ki gredo veliko težje v promet, prinašajo pa večji dobiček. S pripojitvijo Cankarjeve založbe v Skupino Mladinska knjiga se bo po pričakovanjih vse skupaj le še stopnjevalo (Blatnik et al., 2005, str. 97-98).

A morda koncentracija založništva na horizontalni ravni, na ravni produkcije z združevanjem in prevzemi založniških hiš, niti ni tako zelo pomembna kakor škodljive posledice, ki bi lahko nastale ob koncentraciji moči na vertikalni ravni, na ravni distribucije knjig in prodajne mreže. Še bolj kot doslej bodo namreč drugi založniki odvisni od monopolnega lastnika distribucijske mreže, če bodo hoteli spraviti svoje knjige do knjigarn in do bralcev. Že zdaj stroški prodaje znašajo skoraj 50% cene knjige, v prihodnje pa se lahko ta delež celo poveča (Blatnik et al., 2005, str. 79).

2.4.2. Nerazvitost knjigarniške mreže

Prodaja knjig večinoma še zmeraj poteka na poslovno neatraktiven in nedinamičen komisijski način. To v osnovi pomeni, da je lastnik knjig v knjigarni ponavadi še vedno založnik in le redko distributer knjig, skoraj nikoli pa prodajalec knjig, torej knjigarna sama. To pomeni, da je tok denarja podaljšan in upočasnen, prodajna veriga pa zelo neučinkovita. Princip prodaje knjig je namreč naslednji: založnik neposredno ali preko distributerja knjigarnam ponudi knjige v prodajo. Potem ko je knjiga prodana, knjigarna odjavi knjigo pri distributerju, ta pa pri založniku in šele na podlagi tega pride do izstavitve računov. V praksi to pomeni, da založnik, ki knjige knjigarnam nudi preko distributerja, do prvega denarja od prodanih knjig pride šele po nekaj mesecih ali celo po pol leta od izdaje knjige. Ker mora stroške izdaje knjige v tem času že v veliki meri pokriti (avtorske pravice, urednikovanje, postavitve in tisk), na prihodek pa lahko računa šele v ne tako bližnji prihodnosti, mora to seveda upoštevati v ceni knjige. Ta je zaradi tega precej višja, hkrati pa je na drugi strani knjigarna precej neobremenjena, saj zalog in iz tega naslova vezanih finančnih sredstev praktično nima, ker so te na ramenih distributerja ali založnika (Rugelj, 2004, str. 16).

Visoke provizije knjigarn, komisijska prodaja, neustrezna kadrovska zasedba, neupoštevanje specifičnosti knjige kot kulturnega blaga ter v številnih primerih nezdrava konkurenca povzročajo, da se v slovenskih knjigarnah proda le okoli 17% vseh knjig (v Franciji preko 40%), zato založniki iščejo nove poti (stalni naročniki, akviziterji, telefonska prodaja, kataloška in internetna prodaja), kar pa od založnikov terja angažiranje v smeri trgovinske dejavnosti in obenem predstavlja tudi znatno finančno obremenitev. Vse naštetu seveda zvišuje stroške in knjigo posledično draži (Zager et al., 2002, str. 18-20).

Skozi devetdeseta leta je ta zmes prodajnih kanalov in poti najuspešnejšim založnikom nedvomno omogočala visoko prodajo in dober letni promet. Toda hkrati so slovenski založniki poslovali s primerjalno zelo visokimi stroški: za razliko od tistih svojih evropskih kolegov, ki so tri četrtine ali celo več knjig prodali po zgolj enem, skupnem prodajnem kanalu, so morali vsak zase vzdrževati pravo paleto prodajnih poti, ki so seveda uspešno delovale le, če so bile ustrezno kadrovske in informacijsko pokrite. Še bolj naravnost povedano: za to, da prodajo knjige, ki jih izdajo, potrebujejo slovenski založniki več ljudi in močnejšo informacijsko podporo kot njihovi kolegi v ostalih evropskih državah. Iz tega lahko sklepamo, da so zaradi objektivnih razlogov stroški na glavo zaposlenega v slovenskem založništvu višji kot v tistih založništvih, kjer prevladuje le en prodajni kanal in kjer mreža knjižnih distributerjev poslovno sodeluje z vsemi založniki, zaradi česar ni nobene potrebe, da bi vsaka založba ustvarjala svojo logistiko (Blatnik et al., 2005, str. 25).

Čeprav se prodajne poti za knjige širijo in razvijajo, ostaja knjigarniška mreža njen temelj. Delovanje te mreže je še posebej pomembno za manjše založnike, ki ne zmorejo razviti učinkovitih vzporednih poti. Slaba maloprodajna mreža ima za posledico tudi nižjo pričakovano prodajo knjig, kar neposredno prispeva k njihovim nižjim nakladam in posledično višjim cenam (Blatnik et al., 2005, str. 101). Sedaj namreč vsak založnik in vsaka

veriga knjigarn dela posebej in knjige prodaja nekako po svoje, kakor pač zna, neusklajeno s celoto, brez skupnih krovnih projektov, brez skupne želje po boljšem poslovanju, brez sinergičnih učinkov, brez skupnih promocijskih akcij itn. (Rugelj, 2004a, str. 5).

Tako je ključni cilj kulturne politike na področju založništva v Sloveniji spodbuditev razvoja knjigarniške mreže in mreže alternativnih prodajnih mest, kot so supermarketi, kioski na železniških postajah, v bolnišnicah in podobno (Grilc, 2002, str. 163-165).

2.4.3. Cene knjig

Med založniki ni enotnega mnenja, ali so slovenske knjige drage ali poceni. Dejstvo pa je, da jih kupci po nižji ceni kupijo precej več, kar se je še zlasti pokazalo v izjemno uspešnih časopisno knjižnih akcijah, kjer so ljudje množično kupovali knjige po tisoč tolarjev.

Raziskave so pokazale, da je za nakup povprečne knjige v Srednji Evropi potrebno štiri in pol ure povprečne plače – in podatki iz Slovenije se s tem povprečjem natanko ujemajo, kar pomeni, da imajo nekako prav tudi tisti (precej redkejši), ki trdijo, da knjige pri nas niso drage. Res niso drage v primerjavi z večino zgodovinsko primerljivih držav, kjer je zanje treba delati dalj. Vendar se Slovenci ne primerjamo z njimi, temveč z Zahodom, cene knjig pa s cenami kino vstopnic, kosil, piva in podobnih dobrin, kot to počnejo v naprednejših potrošniških družbah. Tako lahko v skorajda vseh evropskih državah romane klasičnih in tudi sodobnih avtorjev kupite za ceno največ dveh kino vstopnic, na angleško govorečem področju pa za ceno ene ali celo manj. In če izhajamo iz tega, potem se nam večina slovenskih knjig pravzaprav zdi zelo dragih, čeprav je mogoče s statističnimi primerjavami in ekonomsko utemeljitvijo dokazovati, da dejansko niso (Blatnik et al., 2005, str. 51-52).

Cena knjige mora biti znana že mnogo prej, preden je ta natisnjena. Pri politiki določanja cen imajo vlogo vsi udeleženci v procesu nastajanja knjige in pri določanju prodajne cene za konkretno knjigo velja upoštevati vsaj dva vidika: stroškovni in tržni. Stroškovni vidik prodajne cene zajema tri dimenzije stroškov: proizvodne stroške, založniške stroške in prodajne stroške. Govorimo tudi o proizvodni, lastni in prodajni ceni, s tem da predstavljajo proizvodno ceno stroški tiska in avtorski honorarji, lastno ceno proizvodni stroški in založniški stroški, prodajne stroške pa stroški, povezani s prodajo knjige (Petric, 1994, str. 44).

Ministrstvo za kulturo je včasih priznavalo pri subvencijah tudi do 100 odstotkov proizvodnih stroškov kot mero za založniške stroške. Od takrat je tudi navada, da je cena knjige določena s faktorji. Najnižji faktor je bil 3, kar je pomenilo: trikratna proizvodna cena je najmanjša prodajna cena. Danes so ti faktorji mnogo višji, včasih na račun proizvodnje, včasih na račun založniških stroškov, včasih na račun prodajnih stroškov, največkrat pa v upanju na velik komercialni uspeh (Petric, 1994, str. 47).

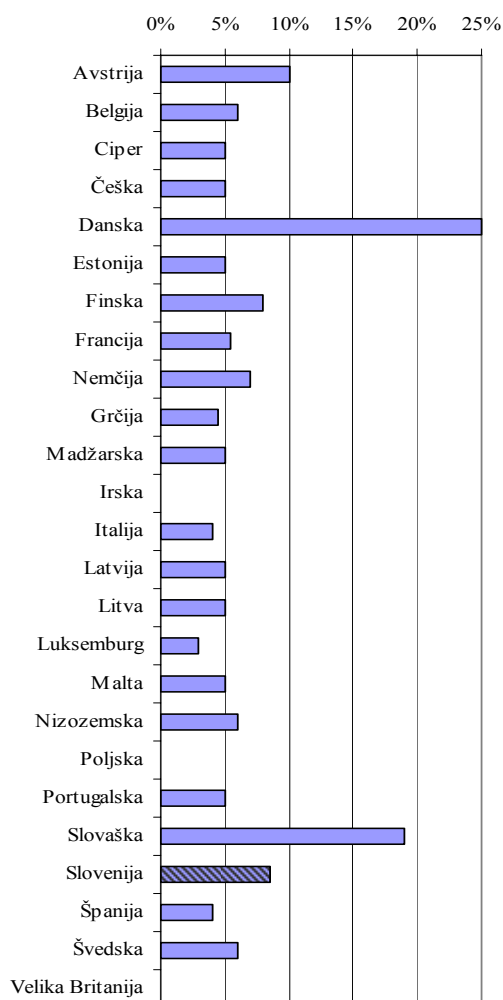
2.4.4. Enotna davčna stopnja

V zadnjem času se porajajo vse pogostejša ugibanja, ali bo vlada RS sprejela uvedbo enotne davčne stopnje (v nadaljevanju EDS). Z davčno reformo bi bila poslej obdavčitev enotna, in sicer 20-odstotna. Izjem ne bi bilo več kot doslej, ko je za nekatera področja, ki so imela socialni značaj ali so bila posebnega družbenega pomena, veljala nižja davčna stopnja. Če bo pri nas tudi za knjige obveljala 20% EDS, se bo Slovenija iz trenutno četrtega mesta povzpela na drugo mesto med državami z najvišjo obdavčitvijo knjig v Evropi (glej Tabela 1).

Pred letom 1992 davka na knjigo sploh ni bilo, nato je država vsem založniškim argumentom navkljub uvedla 5% prometni davek in ga leta 1998 zvišala na 6,5%. Leta 1999 se je prometni davek spremenil v davek na dodano vrednost (DDV), najprej 8 in nato 8,5 odstotni, predvidoma leta 2007 pa naj bi z uvedbo EDS tudi knjige postale navadno tržno blago (Plahuta Simčič, 2005, str. 9; Videmšek, 2005, str. 8).

Tabela 1: Stopnja DDV za knjige in splošna stopnja DDV v EU na dan 1.7.2005 v %

Država	DDV za knjige	Splošni DDV
Avstrija	10%	20%
Belgija	6%	21%
Ciper	5%	15%
Češka	5%	22%
Danska	25%	25%
Estonija	5% ⁽¹⁾	18%
Finska	8%	22%
Francija	5,5%	19,6%
Nemčija	7%	16%
Grčija	4,5%	18%
Madžarska	5%	25%
Irska	0%	21%
Italija	4%	20%
Latvija	5%	18%
Litva	5%	18%
Luksemburg	3%	15%
Malta	5%	18%
Nizozemska	6%	19%
Poljska	0% ⁽²⁾	22%
Portugalska	5%	19%
Slovaška	19%	19%
Slovenija	8,5%	20%
Španija	4%	16%
Švedska	6%	25%
Velika Britanija	0%	17,5%

⁽¹⁾0% za učbenike, ⁽²⁾leta 2007 bo znašal 7%

Vir: Vat rates applied in the member states of the European Community, 2005, str. 3-7; Value added taxes in EU countries, 2006; Lastna priredba.

V razpravah o enotni davčni stopnji in njenem vplivu na knjigo sta se doslej nekako oblikovali dve stališči. Trdni zagovorniki enotne davčne stopnje so mnenja, da je knjiga artikel kakor vsi drugi in da ni nobenega razloga, da bi bili knjižni avtorji in založniki kakorkoli privilegirani glede na proizvajalce ostalih dobrin. Na drugi strani pa številni avtorji in založniki s številnimi dokazujejo, da bi 20-odstotni davek pomebno poslabšal njihov položaj in razmere za delo (Kovač, 2006, str. 5). Uvedba EDS naj bi povzročila precejšnje povišanje cen in posledično kar precejšen upad prodaje knjig, še zlasti tistih, ki so primarno izdane za trg in tudi cenovno najbolj občutljive. To bi najbolj prizadelo male založbe, ki so odvisne izključno od trga, močno pa bi oklestil tudi dohodke večjih založniških družb (Videmšek, 2005, str. 8). Glede na posamezne izračune gospodarskih družb naj bi velike družbe, ki so doslej poslovale z dobičkom, le-tega razpolovile, srednje družbe bi povečini poslovale na meji dobička in izgube, male družbe pa bi brez izjeme poslovale z izgubo (Zupančič, 2006).

Evropski strokovnjaki za knjigo naj bi nekoč izračunali, da se ob odstotek višjem davku na knjigo zmanjša njihova prodaja za tri odstotke. Davek, višji za 11 odstotkov in pol, bi torej zmanjšal prodajo knjig v Sloveniji za 34,5 odstotka. Če to drži, bi pomenilo, da bo namesto treh knjig letno povprečen Slovenec kupil le še dve (Plahuta Simčič, 2005, str. 9).

Tako v založništvu nastaja pritisk, ne samo proti povišanju DDV na 20%, temveč tudi v smeri, da se DDV odpravi oziroma v celoti vrne v panogo. Vendar pa predlog za ustanovitev sklada za knjige, kamor bi se ta davek stekal (se pravi, da nekako ne bi šel v integralni proračun, ampak bi se vračal neposredno nazaj h knjigam), po mnenju nekaterih ni najbolj smiseln. Večina davka se pobere ravno od najbolje prodajanih komercialno usmerjenih knjig, omenjeni sklad pa naj bi podpiral izdajanje knjig, ki so predvsem družbenega pomena. To pomeni, da bi s takim ukrepom dejansko obremenili tiste, ki kupujejo tržno naravnane knjige, saj bi kupci s tem davkom financirali povsem drug segment založništva, kot ga trošijo sami (Rugelj, 2005, str. 11).

Ena izmed možnih rešitev, kot jo predlaga Vahčič v svoji analizi (2005, str. 30), je razdelitev trga knjig na komercialni del, za katerega bi veljala enotna davčna stopnja in nekomercialni del, za katerega bi veljala znižana stopnja obdavčitve. Rešitev ponuja tudi Rugelj (2005, str. 11), ki predlaga celo ničelno stopnjo davka za knjige slovenskih avtorjev in za prevode del, ki so subvencionirani, s čimer jim je priznan splošen družbeni pomen.

2.4.5. Knjižnična izposoja

Nakup knjig v Sloveniji vztrajno upada, deloma mogoče tudi na račun lahke dostopnosti knjig v dobro založeni mreži knjižnic. V Sloveniji smo si v letu 2003 v splošnih knjižnicah izposodili skoraj 18,7 milijonov knjižničnih enot oziroma več kot 9 enot na prebivalca (Ob slovenskem kulturnem prazniku, 2006). To pomeni, da imamo dobro založeno in dobro delujočo mrežo javnih knjižnic, boljšo kot marsikje v Evropi. V Angliji si na primer v javnih knjižnicah na leto izposodijo dve knjigi na prebivalca, v Franciji dve in pol, v Španiji manj

kot eno. Pri tem pa velja opozoriti še na eno zanimivo značilnost knjižničnih izposoj: vsaj v Evropi so te praviloma najvišje v majhnih državah, saj ima vseh deset držav z najvišjo per capita izposajo manj kot deset milijonov prebivalcev, v njih pa praviloma govorijo jezike, ki založnikom ne omogočajo, da bi svoje knjige izvažali in s tem višali njihove naklade (Finska, Danska, Švedska, Estonija, Islandija, Slovenija, Latvija, Belgija, Luksemburg in Litva). Predpostavimo torej lahko, da je v majhnih jezikovnih skupnostih v Evropi poraba knjig bolj knjižnično orientirana, kar je verjetno predvsem posledica dolgoročne kulturne politike v teh državah, ki želi s knjižničnimi odkupi in dobro delujočo mrežo knjižnic zagotavljati pogoje za normalen razvoj nacionalnega jezika (Blatnik et al., 2005, str. 31).

Tako visoka knjižnična izposoja pa je za založnike v Sloveniji dvorezen meč. Pri nas namreč izdamo približno 4.000 novih knjižnih naslovov na leto, kar nas uvršča v sam evropski vrh, po nakladah pa smo čisto na dnu, saj natisnemo (in prodamo) približno po 3 izvode knjige na prebivalca, medtem ko je pri Francozih, Špancih, Angležih, Fincih in Italijanih ta številka med 5 in 7 izvodov na prebivalca. Iz tega zornega kota slovenski založniki upravičeno tarnajo, da so njihovi donosi nižji kot drugje v Evropi (Plahuta Simčič, 2001, str. 6).

V slovenskem primeru pa nam visoke številke o knjižnični izposoji bolj ali manj govorijo tudi o marsikateri zamujeni priložnosti založnikov. Izjemna uspešnost časopisne prodaje knjig, ki se je razvila v prvi polovici leta 2004, to le še potrjuje, saj je jasno dokazala, da so ljudje v Sloveniji pripravljeni kupovati leposlovne knjige tudi v nekaj deset tisoč izvodih naklade, če so te poceni in na voljo na dovolj velikem številu maloprodajnih mest. Pojav tovrstne prodaje knjig je tako potrdil pravilnost domneve, da v Sloveniji je prostor za množično in poceni knjigo, hkrati pa je na paradoksen način dokazal tudi to, da klasični knjižni založniki za tako prodajo skozi vsa devetdeseta leta niso imeli na razpolago ustreznih orodij in je torej na nek način logično, da jo je vsaj deloma nadomestila knjižnična izposoja (Blatnik et al., 2005, str. 30).

Angleški založniki bi bili lahko zgled slovenskim, saj so denimo razvili poseben bibliografski sistem, ki vključenim – to pa so praktično vse resne angleške založbe – omogoča vpogled v to, koliko izvodov posameznega naslova je bilo prodanih v enem tednu. Od takega informacijskega sistema imajo korist vsi, saj vedo, katere knjige trg sprejema in kakšne naklade prenese posamezna zvrst knjig. Tak sistem založnikom zato omogoča bistveno kvalitetnejše odločanje in posredno pomembne prihranke. Pri nas založniki sami razvijajo take informacijske sisteme, ker ne želijo, da bi konkurenti vedeli, koliko knjig so prodali. To seveda ni le veliko dražje, temveč jim daje tudi manj kvalitetne informacije, zaradi česar se tudi manj kvalitetno odločajo kot njihovi zahodni kolegi in s tem izgubljajo denar. Naslednja stvar je, da imajo v večini evropskih držav založniki skupno knjižno distribucijo. V Sloveniji to počnejo založbe same, s tem pa so njihovi stroški nedvomno večji, kot bi lahko bili (Plahuta Simčič, 2001, str. 6).

2.4.6. Subvencije

Država sme (in mora) intervenirati v vseh tistih primerih, ko želi, da založbe izdajajo knjige, ki jih v okviru normalne založniške kalkulacije ni mogoče izdati. V tem primeru mora založniku zagotoviti primerno odškodnino (subvencijo), da bo knjigo lahko izdal in pri tem tudi ustvaril normalen dobiček na svoja sredstva, ki jih je vložil v izdajanje te knjige. Država sicer lahko za tiste knjige, ki jih subvencionira, založbam predpiše splošne pogoje, toda založba se lahko, če ji ti pogoji ne ustrezajo, odloči, da knjige ne bo izdala, in tako seveda tudi ne bo prejela subvencije (Žnideršič, Podmenik, Kocijan, 1999, str. 148).

Raziskave kažejo, da povprečne cene subvencioniranih in nesubvencioniranih naslovov dosegajo približno isto raven. Iz tega bi torej lahko sklepali, da subvencije ne zagotavljajo, da bi bile knjige dostopnejše. To velja vsaj s stališča kupca, ki po enaki ceni kupuje subvencionirane in nesubvencionirane naslove. Če pa primerjamo povprečne cene s povprečnimi nakladami, lahko vidimo, da so naklade subvencioniranih naslovov za polovico manjše od nesubvencioniranih; ob pol manjših nakladah pa bi morale biti cene subvencioniranih naslovov dejansko višje. Ugotovimo torej lahko, da subvencija pravzaprav le omogoči, da se nekateri knjižni naslovi sploh pojavijo na knjižnem trgu, ker jih založniška industrija bolj ali manj dosledno zavrača. Ta ugotovitev je toliko bolj pomembna, ker spodbija pogost očitke, da državne subvencije s svojimi posegi v založniški trg obravnavajo ugodneje en del založništva pred drugim in rušijo ravnovesje, ki bi ga sicer vzpostavila založniška industrija sama s tako imenovanim načelom svobodnega trga. Dejansko je ravno nasprotno. Subvencije samo omogočijo obstoj zahtevnejšega založniškega programa, ki ga založniška industrija, vsaj ob zdajšnji založniški politiki, drugače ni sposobna izvajati (Breznik et al., 2005, str. 61).

Pri knjižničnem odkupu slovenskih splošnih knjižnic je opaziti navado, da knjižnice v večjem številu izvodov kupujejo knjižne naslove pri večjih založbah kot pri manjših. To počnejo zato, ker so knjižni programi večjih založb lažje dostopni in bolj znani ali pa računajo na večje povpraševanje med bralci zaradi komercialnega oglaševanja, ki si ga večje založbe lahko privoščijo. Ker knjižničarjem merijo uspešnost po številu izposoj, marsikateri knjižničar verjetno ne bo dal prednosti neznanemu in zahtevnemu naslovu, če lahko kupi več izvodov naslova, za katerega pričakuje, da ga bodo veliko izposojali.

Iz tega lahko torej tudi izpeljemo sklep, da subvencija sama še ne zagotavlja tudi prisotnosti knjige v javnih knjižnicah, saj se knjižnice rajši odločajo za naslove založb, ki so medijsko agresivnejše, se pravi, ki imajo bolj razvito distribucijo in trženje. Končni učinek nabavne politike knjižnic pa je, da mnoge ne oblikujejo svoje nabave neodvisno od medijske moči velikih založb; nasprotno, knjižnice se raje prepuščajo založniškemu trgu, kjer so vplivnejši tisti, ki so ekonomsko močnejši (Blatnik et al., 2005, str. 69).

3. NESKLADJA V ODNOSIH MED ZALOŽNIKI IN KNJIŽNICAMI

Z vidika razvijanja bralnih kultur sta založništvo in knjižničarstvo siamska dvojčka; če gre slabo enemu, se to vidi tudi pri drugemu. Knjižnice lahko ponudijo bralcem in bralkam le program, ki ga dobijo od založnikov. Tega dejstva knjižnice ne morejo spremeniti ob vseh svojih naporih, zato je ob morebitni slabi založniški ponudbi slaba tudi ponudba knjižnic (Milohnić et al., 2003, str. 13).

Vprašanje kulturnega in socialnega poslanstva javnih knjižnic pa je danes očitno še najmanj pomembno, saj poskušajo založniki predstaviti svoje probleme kot precej pomembnejše. Ti namreč prikazujejo izposajo v javnih knjižnicah kot nepošteno konkurenco založbam, ker naj bi z brezplačno ponudbo knjig odtegovale kupce knjigarnam. Že več let založbe in knjigarne bijejo boj proti knjižnicam, ki naj bi bile krive za njihove težave z distribucijo in prodajo. Nočejo pa priznati, da so, medtem ko so se knjižnice razmeroma razvijale, lastniki založb prepuščali mrežo knjigarn propadu, maloštevilne knjigarne pa so reševale likvidnostne težave s krčenjem zaloge knjig v korist papirniške galanterije in šolskih potrebščin. Težave z distribucijo bi torej založbe učinkoviteje reševale, če bi se na eni strani lotile obnavljanja knjigarn in če bi na drugi strani sprejele knjižnice za svojega partnerja, saj so knjižnice navsezadnje pomemben spodbujevalec bralne kulture. Knjižnice spodbujajo ljudi k vsakdanji rabi knjig in jih posredno opogumljajo, da hodijo tudi v knjigarne. Raziskave o bralnih kulturah namreč kažejo, da ljudje, ki si veliko sposojajo v knjižnicah, knjige tudi veliko kupujejo (Blatnik et al., 2005, str. 73). Izposoja v knjižnicah in kupovanje v knjigarnah se torej ne izključujeta, temveč dopolnjujeta, seveda ob primerni kulturni politiki in kvalitetni ponudbi (Breznik et al., 2005, str. 11).

Zaradi neakovostne in zastarele knjigarniške infrastrukture ter počasnega in za založnika nezanesljivega komisijskega prodajnega postopka postajajo knjižnice osnovna in prva tarča knjižnih založnikov. Zanesljiv in reden plačnik je na knjižnem trgu seveda vreden suhega zlata. Ker običajno odkupijo tretjino naklade ob izdaji, so knjižnice zato izjemno pomembne za založnike, ki tako lahko takoj pokrijejo materialne stroške izdaje. Vendar pa so vse manjša državna sredstva v zadnjih letih privedla do tega, da se tudi število s strani knjižnic odkupljenih knjig vse bolj zmanjšuje.

To dejstvo je založnike vodilo k temu, da so z leti cene knjigam še bolj poviševali. Če so slovenske knjižnice pred leti primerljive knjižne naslove odkupovale nekje na nivoju petsto izvodov, to sedaj počnejo samo še na višini kakih dvesto do tristo izvodov. Zmnožek med številom v knjižnice prodanih knjig in njihovo ceno pa zaradi vse višjih cen ves ta čas ostaja približno enak. In če pogledamo, koliko se je v zadnjih desetih letih povišala cena npr. romana v slovenščini, lahko ugotovimo, da se je skoraj podvojila. Nekateri romani tako zdaj že presegajo ceno deset tisoč tolarjev, kar že na samem začetku skoraj povsem onemogoča njihovo prodajo, saj je cena med najvišjimi na svetu. Iz tega lahko torej jasno sklepamo, da založniki računajo predvsem na prihodke od prodaje knjig knjižnicam (Rugelj, 2001, str. 20).

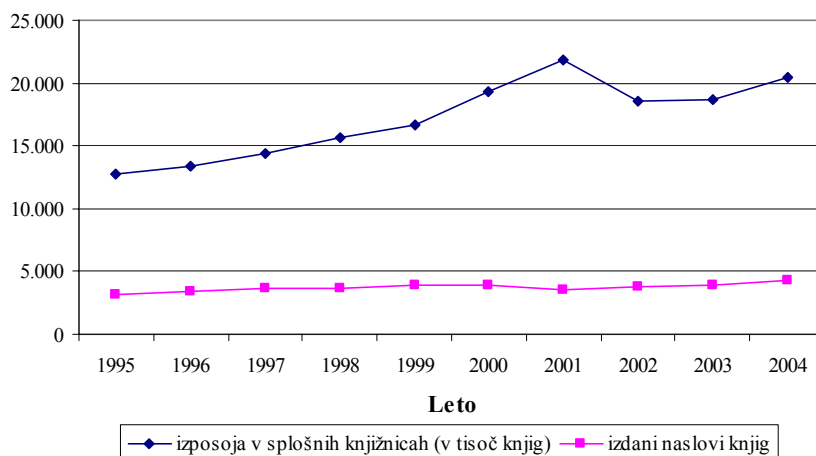
Kalkulacija založnikov tako velikokrat izhaja iz tega, da knjižnicam prodajo določeno in vnaprej približno znano število knjig po (visoki) ceni, ki so jo sami določili kot tržno, in že s tem pokrijejo precejšen del svojih produkcijskih stroškov, saj na individualne kupce po knjigarnah kaj dosti ne računajo. To pomeni, da »tržno« določijo ceno knjig predvsem zaradi knjižnic, ki naj bi bile zaradi virov svojega financiranja precej neobčutljive, in so zanje domnevno pripravljene plačati katerikoli znesek. Prav tako so v tem segmentu diskriminirani manjši založniki, ki izdajajo knjige brez subvencij, saj si zato lahko privoščijo zgolj produkcijsko cenejšo izdelavo knjig, za katero posledično lahko manj zaračunajo, medtem ko so lahko subvencionirani založniki v svojih izdajah bolj razkošni in posledično dražji (Rugelj, 2004a, str. 5).

Založniki torej delujejo povsem iracionalno in v nasprotju s svojimi interesi, ko skušajo nasprotovati javnim knjižnicam, ki so, nenazadnje, edini element v založniškem sistemu, ki še deluje razmeroma dobro. Namesto da bi si založniki prizadevali spodbujati razvoj knjižnic, ki bi zato lahko še več sredstev namenjale za odkup knjig in založnikom zmanjševale tveganje, ki ga morajo prevzeti vsakič, ko pridejo na knjižni trg z novim naslovom, pa še naprej slabijo položaj knjižnic (Blatnik et al., 2005, str. 74).

3.1. KNJIŽNIČNO NADOMESTILO

Prevladujoče stališče na založniškem trgu je (bilo), da knjižnice škodijo založbam in omejujejo njihov razvoj, ker omogočajo brezplačno izposojanje knjig. Čeprav podatki o naraščanju izposoje knjig v knjižnicah in sočasnem naraščanju števila izdanih knjig v zadnjih desetih letih te trditve postavljajo na laž, so založniki to vztrajno ponavljali. Hoteli so uveljaviti pravilo, da razpolagajo z nekaterimi pravicami nad knjigo tudi potem, ko so jo že prodali knjižnici. Od njih so zahtevali, da ne smejo svobodno razpolagati s svojo lastnino in da je zlasti ne smejo posojati drugim; če pa že jo posojajo, bi morali založnikom povrniti škodo, ki pri tem nastaja (Blatnik et al., 2005, str. 75).

Slika 1: Prikaz števila izposojenih knjig v splošnih knjižnicah in števila izdanih naslovov knjig v letih 1995-2004

Vir: Statistični letopis RS 2005, 2005, str. 160-161; Slovenske knjižnice v številkah, 2006; Lastna priredba.

Rešitev Ministrstva za kulturo RS je bila, da se avtorjem izplača odškodnina za vsako izposajo v imenu njihovih avtorskih pravic. Ta pravica avtorjev in avtoric je dobila ime knjižnično nadomestilo, ki so ga začeli izplačevati najbolj izposojenim piscem, prevajalcem, urednikom ipd. (Blatnik et al., 2005, str. 75 in Jaklič, 2003, str. 8).

Pravilnik o izvajanju knjižničnega nadomestila³ (Uradni list RS, št. 42/04) je bil tako sprejet leta 2004, istočasno pa je vlada interventno zagotovila dodatna sredstva, ki so omogočila polno izvajanje te pravice že v letu 2004, tako da je bilo v ta namen skupaj na voljo 160 milijonov SIT. Pravilnik namreč natančno določa višino sredstev, ki so letno namenjena knjižničnemu nadomestilu. Sredstva za izvajanje knjižničnega nadomestila letno dosegajo višino 25% sredstev, ki jih je Ministrstvo za kulturo RS v preteklem letu namenilo splošnim knjižnicam za nakup knjižničnega gradiva. Omejitev na splošne knjižnice nima razloga le v pretežnosti izposoje knjižničnega gradiva, ki velja za le-te, temveč tudi v slabši informacijski opremljenosti šolskih knjižnic ter nepovezanosti njihovih baz v vzajemni katalog izposoj, kar praktično onemogoča sledljivost izposoj v sistemu COBISS⁴ (Blatnik et al., 2005, str. 182).

Tabela 2: Neposredna izplačila knjižničnega nadomestila avtorjem v SIT

Leto	2004	2005	2006
Število upravičencev do KN	995	999	1067
Število prejemnikov KN	711	803	N.P.
Razpoložljivih sredstev za KN	80.000.000,00 SIT	80.000.000,00 SIT	95.500.000,00 SIT
Skupaj izplačanih SIT	69.218.662,00 SIT	74.058.599,00 SIT	N.P.
Nerealizirano	10.781.338,00 SIT	5.941.401,00 SIT	N.P.
Najvišje izplačilo	1.007.992,00 SIT	1.084.888,00 SIT	1.322.407,00 SIT
Najnižje izplačilo	12.927,00 SIT	12.915,00 SIT	15.324,00 SIT

Vir: Grile, 2005, str. 1-2; Knjižnično nadomestilo, 2006.

Kljub temu, da je glede knjižničnega nadomestila potekala intenzivna javna razprava in da je bila ta problematika močno navzoča tudi v vseh medijih, ter da so se splošne in druge knjižnice po svojih močeh angažirale pri obveščanju avtorjev, pa iz podatkov o realizaciji izhaja, da precej avtorjev še vedno ni seznanjenih s to svojo pravico, saj jih v letu 2004 te pravice ni uresničilo kar 284 (196 avtorjev v letu 2005), pri čemer velja takoj poudariti, da gre večinoma za avtorje, ki jim pripadajo nižji zneski izplačil. Sam model knjižničnega

³ Pravilnik je uvedel dva inštrumenta izvajanja pravice do javnega posojanja. Prvega tvorijo neposredna plačila avtorjem na podlagi izposoj njihovih del v preteklem letu v splošnih knjižnicah, opredelitve knjižničnega gradiva, ki je predmet knjižničnega nadomestila (izvirne in prevedene monografije, avdio kasete in CD plošče, video kasete in DVD plošče), upravičenih kategorij avtorjev (pisci, prevajalci, likovni ustvarjalci in fotografi, avtorji glasbe in besedil, režiserji, scenaristi in direktorji fotografije) in doseganja pragov, ki določajo upravičence do nadomestila. Drugi inštrument so delovne štipendije vrhunskim in perspektivnim ustvarjalcem, ki jih podeljujejo na javnem razpisu izbrana stanovska društva, delujoča na področju leposlovja, prevajanja, filma, glasbe, ilustracije in fotografije. Sredstva, ki so namenjena posamezni vrsti knjižničnega gradiva, se v razmerju 1:1 namenijo za denarne prispevke avtorjem in delovne štipendije za ustvarjalce.

⁴ Knjižnični informacijski sistem COBISS.SI sooblikujejo javni zavod IZUM kot knjižnični informacijski servis in knjižnice, ki sodelujejo v sistemu vzajemne katalogizacije.

nadomestila namreč ne predvideva in znotraj proračunskega okvirja tudi ne more predvidevati prerazporeditve morebitnih neizkoriščenih sredstev, zato bo tudi v prihodnje potrebno intenzivno obveščanje avtorjev. Ker pa so vsi upravičenci, ki so pravico uveljavljali v letu 2004, že v bazi podatkov, za katero skrbi IZUM, in so avtomatično prejeli obvestila o pripadajočih sredstvih, je bila situacija za leto 2005 glede realizacije bistveno boljša kot leta 2004, ko je bilo potrebno od avtorjev še pridobiti vse zahtevane podatke (Grilc, 2005, str. 2).

Sistem knjižničnega nadomestila pa naj bi imel po mnenju nekaterih tudi negativne učinke, saj naj bi spremenil knjižnično izposajo iz javne brezplačne storitve v komercialno dejavnost. Poleg tega pa opozarjajo še na nevarnost, da naj bi tudi tuji avtorji kmalu izsilili pravico do nadomestila, ki je trenutno predvideno le za domače avtorje (Breznik, 2004, str. 30).

3.2. OBVEZNI IZVOD

Obvezni izvod publikacij je zakonsko predpisan način zbiranja vseh vrst gradiva ne glede na nosilec zapisa, na osnovi katerega prejemajo določene knjižnice en ali več izvodov vsake knjige ali druge publikacije, ki je bila natisnjena ali je izšla v okviru neke administrativne enote v Sloveniji (Obvezni izvod, 2006).

Zakon o obveznem pošiljanju tiskov (Uradni list SRS, št. 55/1972, 42/1986) tako zavezuje vse slovenske tiskarne (ali založnike, če so publikacijo tiskali v tujini), da po 16 izvodov vsakega naslova knjige, revije, časopisa ipd. brezplačno pošiljajo Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani. NUK obdrži zase po 4 izvode, ostale pa razpošlje vsem regionalnim knjižnicam po Sloveniji, Univerzitetni knjižnici Maribor, Narodni in študijski knjižnici v Trstu ter Slovenski študijski knjižnici v Celovcu.

Založniki nasprotujejo obveznemu izvodu, a neupravičeno, saj obvezni izvod ni nadomestilo za nakup, pač pa je predvsem zagotovilo, da je naslov dostopen v vseh slovenskih regijah. Za odpravo obveznega izvoda za splošne knjižnice se zastavljata vsaj dve oviri: 1. ne država in ne občine ne zagotavljajo povišanja finančnih sredstev za nakup knjig; 2. založniki ne poskrbijo dovolj za obveščanje knjižnic o knjižnih novostih. Obe funkciji sedaj dobro opravlja obvezni izvod. Če bo odpravljen, bo morala država poskrbeti za dodatno financiranje strokovnjakov za pridobivanje gradiva in dodatno financiranje za nakup gradiva. Brez obveznega izvoda pa bo zamudnejše tudi delo na področju domoznanstva, če bodo hotele knjižnice oblikovati popolne zbirke domoznanskega gradiva, ki predstavlja ustvarjalnost njihovega okolja in manj znane avtorje (Breznik et al., 2005, str. 104-105). Pri tem je potrebno še posebej opozoriti na gradivo, ki izide v nizki nakladi, a ima visoko kulturno vrednost (npr. pesniške zbirke v samozaložbi, manjše knjižice o kulturni dediščini nekega kraja, razni zborniki in podobno). Te knjige so sicer izjemno dragocene za slovenski prostor, a iz že prej omenjenega razloga pogosto težko izsledljive.

Zahteve nekaterih knjižničarjev, ki zagovarjajo ohranitev obveznega izvoda tudi za splošne

knjižnice, so torej utemeljene, saj bi se drugače precej zmanjšal pregled nad izdanim gradivom v Sloveniji, hkrati pa bi se okrnila tudi enakomerna razporejenost naslovov po vsej državi.

3.3. ENOTNA CENA KNJIG

Enotna cena knjige je v tujini znana kot fiksna cena knjig, velja pa v devetih državah Evropske unije: pet držav ima fiksno ceno na podlagi zakona (Španija, Francija, Avstrija, Grčija in Portugalska), štiri pa s sporazumi znotraj knjižnega sektorja (Nemčija, Danska, Nizozemska in Luksemburg). Dogovore o fiksni ceni knjig so ukinile Finska (1970), Irska (1989), Italija (1996), Velika Britanija (1995) in Švedska (1970) (Milohnič et al., 2003, str. 28; Živković, 2005, str. 22).

Upravni odbor GZS Združenja za tisk in medije je leta 2004 sprejel Splošne pogoje delovanja slovenskega knjižnega trga (Uradni list RS, št. 72/04) z namenom ureditve delovanja trga knjig kot kulturnih dobrin oziroma knjižnih izdaj v kakršnikoli obliki in preprečevanju nelojalne konkurence pri prometu s knjigo. S temi splošnimi pogoji naj bi se zagotavljali enotni osnovni tržni pogoji za širitev prodajne mreže in za dostopnost široke ponudbe založniških izdelkov končnim kupcem pod enakimi pogoji.

Namen splošnih pogojev je bil torej:

- povečati dostopnost knjige za vse končne kupce in znižanje nivoja cen knjig,
- izenačiti kupce knjig tako, da jo bodo v danem trenutku kupili po enaki ceni ne glede na mesto oz. kraj nakupa,
- spodbujanje zdrave konkurenčnosti med prodajnimi potmi,
- decentralizacija distribucijskih kanalov,
- razvoj knjigotrške mreže, še posebej na do sedaj zapostavljenih področjih.

V omenjenih pogojih so med drugim opredelili, da mora založnik knjigam ob izidu določiti enotno ceno za prodajo na slovenskem knjižnem trgu. Založnik lahko prosto in svobodno oblikuje enotno ceno svojih knjig, ki pa mora veljati povsod po Sloveniji hkrati in za vsak segment kupcev enakopravno in sicer za obdobje vsaj 12 mesecev od dneva določitve cene. Enotno ceno knjige v SIT mora založnik označiti (odtisniti) na zunanji platnici vsake knjige, razen pri uvoženih knjigah v tujem jeziku ter knjigah, namenjenih za izvoz. Prav tako so omejili popust, ki ga lahko založniki in knjigotržci v svoje breme ponudijo končnim kupcem (knjižnice pri tem niso bile izvzete), in sicer največ v višini do 5% maloprodajne cene knjige.

Knjižničarji so sicer podpirali uvedbo enotnih cen, saj naj bi bila na ta način knjižnicam omogočena lažja izbira najugodnejšega ponudnika. Močno pa so nasprotovali omejevanju in ukinjanju dotodanjih popustov, saj naj bi to škodovalo knjižnicam in jim podražilo knjige za 10 do 20 odstotkov oziroma za približno 150 do 200 milijonov SIT, kar naj bi predstavljajo približno 40.000 manj knjig na letni ravni (Jaklič, 2005, str. 12).

Knjižnice kot javne ustanove so namreč zavezane racionalni porabi javnih sredstev in si na trgu prizadevajo kupiti čimveč knjig za svoje bralce. Velikosti nakupa primerno se z dobavitelji seveda pogajajo za višino popusta. Načela svobodnega trga so namreč jasna: prodajalec je svoboden pri oblikovanju cene, kupec pa se svobodno odloča ali bo po tej ceni blago kupil ali ne. Zato ni nobene ovire, da ne bi posamezen prodajalec, založnik ali knjigarnar ponudil knjižnici knjige brez popusta. Nesprejemljivo in v nasprotju z zakonom pa je, če mu kdo zapoveduje, kolikšen popust lahko ponudi in mu grozi z ukrepi častnega razsodišča in odškodninsko odgovornostjo, če se določb ne bi držal (Hribar et al., 2005, str. 13).

Urad RS za varstvo konkurence je tako februarja letos izdal odločbo, s katero je določil, da uzance kršijo 5. člen Zakona o preprečevanju omejevanja konkurence (Uradni list RS, št. 56/99 in 37/04). Ta pravi, da so: »prepovedani in nični sporazumi med podjetji o pogojih poslovanja na trgu, katerih cilj ali učinek je preprečevati, ovirati ali izkrivljati konkurenco v Republiki Sloveniji. Še zlasti je prepovedano neposredno ali posredno določanje nakupnih ali prodajnih cen oziroma drugih poslovnih pogojev«. ZPOmK (2004) v 3. členu določa, da to velja tudi za sklepe podjetniških združenj.

Na uradu so mnenja, da posamezna določila splošnih pogojev predstavljajo sklep podjetniškega združenja o pogojih poslovanja na trgu, ki imajo za cilj izključitev konkurence med založniki ter preko njih med knjigotržci oziroma prodajnimi potmi, saj omejujejo podjetja pri prostem oblikovanju poslovnih pogojev. Ker splošni pogoji postavljajo zahtevo po oblikovanju enotne cene in enotnih popustov ne glede na politiko poslovanja posameznega podjetja oz. ne glede na stroške, ki jih le-ta imajo pri posameznih prodajnih poteh, je to v nasprotju s pravico do svobodne gospodarske pobude. Ker je torej cilj splošnih pogojev preprečevanje, oviranje oziroma izkrivljanje konkurence v Sloveniji, jih je urad izrekel za prepovedane in nične. To v praksi pomeni, da so protipravni in ne zavezujejo več nobenega udeleženca slovenskega knjižnega trga (Jaklič, 2006, str. 22).

4. OSREDNJA KNJIŽNICA KRANJ

4.1. SPLOŠNE KNJIŽNICE

Splošne knjižnice so informacijska središča, ki zagotavljajo splošno dostopnost publikacij in informacij za posameznika in skupine v okolju, v katerem delujejo. So storitvene organizacije, katerih osnovni namen je zadovoljevanje informacijskih, kulturnih, izobraževalnih, raziskovalnih, sprostitvenih in drugih potreb prebivalcev določene lokalne skupnosti.

Njihove zbirke vključujejo monografske in serijske publikacije z vseh področij življenja (zgodovina, ekonomija, kultura, šport itd.), poleg tega pa tudi neknjižno ter avdiovizualno gradivo, kot so zvočne in video kasete, zgoščenke, CD-romi, DVD-ji in podobno.

4.1.1. Mednarodna opredelitev splošnih knjižnic

Po mednarodnih IFLA/UNESCO⁵ standardih je »splošna knjižnica organizacija, ki jo ustanovi, podpira in financira skupnost, ali s pomočjo lokalne, pokrajinske ali nacionalne oblasti ali s pomočjo katere druge oblike organiziranja lokalne skupnosti. Zagotavlja dostop do znanja, informacij in iz domišljije porojenih del s pomočjo različnega knjižničnega gradiva in storitev ter je brez zadržkov na voljo vsem članom skupnosti, ne glede na raso, narodno pripadnost, starost, spol, vero, jezik, invalidnost, socialni položaj, zaposlitev in stopnjo izobrazbe. Osnovni namen splošne knjižnice je posredovanje knjižničnega gradiva in storitev na različnih medijih, s čimer zadovoljuje potrebe posameznikov in skupin po izobraževanju, informacijah in razvoju osebnosti, vključno s sprostivitvijo in razvedrilom. Splošne knjižnice imajo pomembno vlogo pri razvoju in vzdrževanju demokratične družbe, saj zagotavljajo posamezniku dostop do obsežne in pestre zbirke znanja, idej in mnenj« (Gill, 2002, str. 1).

4.1.2. Opredelitev splošnih knjižnic v Sloveniji

V Sloveniji opredeljuje dejavnost knjižnic (vključno s splošnimi knjižnicami) Zakon o knjižničarstvu (Uradni list RS, št. 87/2001), ki določa, da »knjižnica v skladu s strokovnimi načeli organizira zbirko knjižničnega gradiva in virov informacij z namenom zagotavljati posameznikom in skupinam dostopnost in uporabo:

- lastnega gradiva in z njim povezanih informacij,
- medknjižnične izposoje,
- zunanjih dostopnih informacijskih virov«.

Po tem zakonu knjižnična dejavnost, ki je v Sloveniji urejena kot javna služba, zajema:

- zbiranje, obdelovanje, hranjenje in posredovanje knjižničnega gradiva⁶,
- zagotavljanje dostopa do knjižničnega gradiva in elektronskih publikacij,
- izdelovanje knjižničnih katalogov, podatkovnih zbirk in drugih informacijskih virov,
- posredovanje bibliografskih in drugih informacijskih proizvodov in storitev,
- sodelovanje v medknjižnični izposoji in posredovanju informacij,
- pridobivanje in izobraževanje uporabnikov,
- informacijsko opismenjevanje,
- varovanje knjižničnega gradiva, ki je kulturni spomenik,
- drugo bibliotekarsko, dokumentacijsko in informacijsko delo.

⁵ Kratica IFLA pomeni okrajšavo za International Federation of Library Associations and Institutions (Mednarodna zveza knjižničarskih društev in ustanov), kratica UNESCO pa okrajšavo za United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation (Organizacija združenih narodov za izobraževanje, znanost in kulturo).

⁶ Knjižnično gradivo obsega vse objavljene tiskane, zvočne, slikovne, elektronske ali kako drugače tehnično izdelane zapise, ki jih zbirajo in javnosti posredujejo knjižnice ter so namenjeni za potrebe kulture, izobraževanja, raziskovanja in informiranja. Knjižnično gradivo so tudi rokopisi in drugo neobjavljeno gradivo – tipkopisi, elektronski zapisi in podobno – namenjeno zadovoljevanju že navedenih potreb (Zakon o knjižničarstvu, 2001).

Knjižnično dejavnost, ki je javna služba, izvajajo javni zavodi, to so različne kategorije knjižnic. Organizirane so kot nepridobitne organizacije, katerih poglavitni cilj niso ekonomski rezultati, temveč izpolnjevanje nekega poslanstva oziroma opravljanje določene naloge v družbi. Knjižnice sicer lahko opravljajo tudi pridobitno dejavnost, vendar mora biti le-ta kot tudi prihodek od nje namenjen opravljanju knjižnične dejavnosti kot javne službe (Zakon o knjižničarstvu, 2001).

Knjižnice imajo torej tradicionalno vlogo posredovalk knjižničnega gradiva in informacij, pri čemer pa se naloge spreminjajo glede na potrebe skupin uporabnikov in glede na vrste, količino in dostopnost knjižničnega gradiva (Breznik et al., 2005, str. 88).

Prvi kriterij pri vrednotenju zbirke, ki ga navajajo vse knjižnice, je količina gradiva. Večja je zbirka, več naj bi bilo možnosti, da uporabnik želeno dobi. Večja vsebinska različnost naj bi povečala ponudbo in naredila knjižnično zbirko dostopno tudi za posebne potrebe. Knjižnična zbirka se poleg količine seveda vrednoti tudi s kakovostjo gradiva (Breznik et al., 2005, str. 95).

Izbor gradiva je najbolj izpostavljena dejavnost knjižnic, pogosto pa jo spremlja precej težav, med drugim tudi strah pred cenzuro. Knjižničarji v preteklosti s tem niso imeli težav. Kupovali so tisto malo, kar je ponujal trg. Danes, ko so prisiljeni izbirati, pa se lahko v bojazni, da uvajajo prikrito cenzuro, da ne branijo avtorjevih pravic (pravica do prostora na knjižničnih policah) in uporabnikovih pravic (pravica dostopa do knjižničnega gradiva, informacij in svobodne izbire) odpovejo strokovnim načelom in kupujejo tudi tisto, kar ne podpira sodobnih družbenih ciljev knjižnice. Na take odločitve lahko vpliva tudi pomanjkanje denarja, zato dajejo prednost gotovi uporabi pred morebitno koristnostjo. Taka nabavna politika pa podpira v bralni kulturi le kvantiteto. Zanja se knjižnica odloči tedaj, ko meni, da bi padec izposoje pri ustanovitelju, ki ga praviloma ne zanima kakovost, lahko povzročil zmanjšanje sredstev zanjo (Breznik et al., 2005, str. 156).

Občasno pomanjkanje denarja za nakup gradiva pa lahko povzroči tudi pozitivne učinke. Knjižnice so tedaj prisiljene skrbneje preučiti potrebe, izbrati gradivo, se povezovati ali načrtovati oblike medsebojne pomoči za čim boljše dostopnost knjižničnega gradiva. V našem okolju ne poznamo tega pozitivnega učinka v zadostni meri, ker je morda prirast pri večini knjižnic prenizek in ker tudi drugi pogoji za delo morda ne spodbujajo sodelovanja.

Dolgotrajno neustrezno financiranje nakupa knjižničnega gradiva seveda nikakor ni v prid bralni kulturi. Razlog za prenizek odkup se skriva tudi v tem, da Ministrstvo za kulturo RS priznava prenizko povprečno ceno izvoda. Knjižnice zato z odobrenimi sredstvi v povprečju po tej ceni ne dosežejo niti dogovornega normativa (200 enot na 1000 prebivalcev), kaj šele standarda (300 enot). Knjižnice sicer lahko kupijo več gradiva, vendar ta potem pogosto ni v skladu s potrebami okolja in priporočeno nabavno politiko splošne knjižnice. Nenazadnje pa o pomanjkanju finančnih sredstev zgovorno pričajo tudi obrabljene in razcefrane knjige na knjižnih policah, ki jih knjižnice ne morejo nadomestiti (Breznik et al., 2005, str. 101-102).

4.2. PREDSTAVITEV OSREDNJE KNJIŽNICE KRANJ

4.2.1. Opis razvoja

Leta 1863 je bila v Kranju ustanovljena Narodna čitalnica, nekaj let kasneje pa še Bralno društvo, vse z namenom gojiti slovenski jezik, utrjevati narodno zavest in širiti izobraževanje. Na teh temeljih se je v prvih letih 20. stoletja pričela vseslovenska akcija ustanavljanja ljudskih knjižnic, ki so do tedaj delovale le v okviru posameznih društev, knjige pa so bile na voljo le njihovim članom. Tako se je leta 1907 kranjska Narodna čitalnica preimenovala v Ljudsko knjižnico.

Leta, ki so sledila, niso bila najbolj naklonjena knjižničarstvu. Kljub temu pa je knjižnica delovala tudi med prvo svetovno vojno in bila s tem ena redkih institucij, ki je skrbela, da so se Kranjčani vsaj malo razvedrili ob branju in pozabili na vojni čas. V obdobju med obema svetovnima vojnama se je knjižničarstvo na Slovenskem precej razmahnilo, tako da je bilo v Kranju tik pred zadnjo vojno kar pet ljudskih knjižnic, vse pa so bile zadovoljivo obiskane.

Po drugi svetovni vojni se je kranjsko knjižničarstvo moralo dobesedno pobrati iz pepela, saj je okupator načrtno uničil skoraj ves knjižni fond. Iz nekaj malega ostankov, ki so jih rešili nekateri občani, so v letu 1947 ponovno ustanovili Ljudsko knjižnico. Ta se je nato zelo hitro razvijala in širila. Leta 1950 je bila ustanovljena tudi Študijska knjižnica, leta 1960 pa je bila z združitvijo obeh (čeprav ne na skupni lokaciji) ustanovljena Osrednja knjižnica občine Kranj. (Zeni Bešter, 2000, str. 4).

Ko se je (prejšnja) občina Kranj razdelila na več občin, so se morale novo nastale občine dogovoriti o soustanoviteljstvu oziroma o tem, katera od njih bo uresničevala ustanoviteljske pravice do knjižnice. Ustanoviteljstvo je prevzela Mestna občina Kranj in leta 1999 sprejela Odlok o ustanovitvi javnega zavoda Osrednja knjižnica Kranj. Z ostalimi občinami, ki so nastale z razdelitvijo bivše občine Kranj in niso prevzele soustanoviteljstva, je knjižnica sklenila obligacijske pogodbe o izvajanju knjižnične dejavnosti na njihovem območju.

4.2.2. Opredelitev nalog

Osrednja knjižnica Kranj (v nadaljevanju OKK) je javna kulturna in izobraževalna ustanova, ki zbira, hrani, obdeluje in daje v uporabo knjižnično gradivo. S tem širi znanje, izobrazbo in kulturo ter nudi informacije vsem kategorijam prebivalstva. Namenjena je informiranju, izobraževanju, raziskovanju, razvedrilu in duhovnim potrebam ter razvijanju pismenosti.

OKK je ena izmed 61 splošnih knjižnic v Sloveniji (Slovenske knjižnice v številkah, 2006), ki poleg že prej navedenih opravlja še naslednje naloge:

- sodeluje v vseživljenjskem izobraževanju,
- zbira, obdeluje, varuje in posreduje domoznansko gradivo,
- zagotavlja dostopnost in uporabo gradiv javnih oblasti, ki so splošno dostopna na

- elektronskih medijih,
- organizira posebne oblike dejavnosti za otroke, mladino in odrasle, ki so namenjene spodbujanju bralne kulture,
 - organizira posebne oblike dejavnosti za posameznike s posebnimi potrebami,
 - organizira kulturne prireditve, ki so povezane z njeno dejavnostjo.

Na podlagi pogodbe z Ministrstvom za kulturo RS in v soglasju z ustanoviteljico pa opravlja knjižnica za širše območje, to je področje Gorenjske, tudi posebne naloge osrednje območne oz. regionalne knjižnice, ki so:

- zagotavljati povečan in zahtevnejši izbor knjižničnega gradiva in informacij,
- nuditi strokovno pomoč vsem knjižnicam s svojega območja,
- koordinirati zbiranje, obdelavo in hranjenje domoznanskega gradiva za svoje območje,
- usmerjati izločeno gradivo s svojega območja.

4.2.3. Enote za izposajo

Osrednja knjižnica Kranj ima 3 oddelke za izposajo gradiva:

- Splošni oddelek – namenjen je najširšemu krogu uporabnikov in ima zato v svojem knjižnem fondu zelo raznovrstno gradivo;
- Pionirski oddelek – namenjen je predšolskim otrokom in učencem do končane osnovne šole;
- Študijski oddelek – namenjen je predvsem srednješolcem, študentom in ostalim odraslim obiskovalcem, fond pa obsega predvsem strokovno in zahtevnejše gradivo.

Splošni in Pionirski oddelek se že od vsega začetka nahajata na drugi lokaciji kot Študijski oddelek (ter ostale službe), kar poleg administrativnih težav pomembno vpliva tudi na politiko nabave. Gradiva so se namreč iz omenjenega razloga v preteklosti po nepotrebem podvajala, sedaj pa v pričakovanju združitve vseh oddelkov v mestu pod skupno streho do tega prihaja le še v primerih, ko gre za zelo iskano gradivo.

Na območju MO Kranj ima knjižnica tudi izposojevališče v Stražišču, v soglasju z ustanoviteljico pa izvaja svojo dejavnost še za sosednje občine in sicer Cerklje na Gorenjskem, Jezersko, Naklo, Preddvor in Šenčur, kjer ima preostala izposojevališča. Poleg omenjenih 6 izposojevališč pa v okviru OKK deluje tudi Potujoča knjižnica s 7 izposojevalnimi točkami, katerih glavni pomen je zmanjševanje razlik med mestom in njegovim obrobjem.

Število članov knjižnice se vztrajno povečuje in se trenutno giblje okoli 15.000. V preteklih letih je bilo to število sicer precej višje (22.714 članov v letu 2004), vendar pa zaradi nove metodologije štetja⁷, ki se je uporabila za leto 2005, ti podatki med seboj niso primerljivi.

⁷ Za leto 2005 je knjižnica beležila dejansko število članov, in sicer ne glede na to, koliko oddelkov je posamezen član obiskoval.

Tabela 3: Število članov Osrednje knjižnice Kranj v letu 2005

Vrsta članov	Prvič vpisani v letu 2005	Skupaj vpisani v OKK
Odrasli	1.103	10.172
Dijaki	192	2.371
Študenti	146	1.960
Zaposleni	489	4.310
Nezaposleni	127	704
Upokojenci	104	683
Drugi	45	144
Mladina	1.023	4.772
Predšolska	337	929
Osnovnošolska	686	3.843
Skupaj	2.126	14.944

Vir: Interna gradiva OKK, 2006.

4.2.4. Financiranje knjižničnega gradiva

Osrednja knjižnica Kranj kot proračunski uporabnik vsako leto, poleg ostalih sredstev, prejme tudi sredstva za nakup knjižničnega gradiva in sicer od Ministrstva za kulturo RS in sofinancerjev (glej Tabela 4 na str. 25). Le-ti so Mestna občina Kranj kot ustanoviteljica ter vse tiste občine, kjer se nahajajo izposojevališča (t.i. pogodbene partnerice).

Ministrstvo za kulturo enkrat letno objavi javni projektni razpis za pridobitev sredstev za nakup knjižničnega gradiva v prihodnjem letu, ki ga financira Republika Slovenija iz proračuna, namenjenega za kulturo. Namen razpisa je tako sofinanciranje nakupa knjižničnega gradiva, ki je v skladu z javnim interesom na področju kulture. Njegov cilj je spodbuditi in podpreti splošno dostopnost raznovrstne in kakovostne založniške produkcije v knjižnični mreži slovenskih splošnih knjižnic.

Ena izmed zahtev splošnih razpisnih kriterijev za pridobitev sredstev je tudi predložitev izjav o obsegu finančne soudeležbe občin ustanoviteljic in/ali pogodbenih partneric knjižnice. Knjižnica tako konec vsakega leta pridobi izjave občin sofinancerk o višini sredstev, ki jih bodo v prihodnjem letu namenile za nakup knjižničnega gradiva in jim hkrati predlaga priporočen obseg sofinanciranja. Pravilnik o pogojih za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe (Uradni list RS, št. 73/03) namreč določa, da je minimalni pogoj letnega prirasta za splošne knjižnice 200 enot gradiva na 1000 prebivalcev, prednost pri določanju višine sredstev, ki jih vsako leto prispeva ministrstvo za kulturo, pa imajo občine, ki sofinancirajo več kot 40% omenjenega minimalnega pogoja, po povprečni ceni 5.430 SIT za enoto gradiva⁸.

⁸ Navedena povprečna cena za enoto gradiva je kriterij iz javnega razpisa za leto 2006.

Tabela 4: Sredstva za financiranje knjižničnega gradiva za leto 2005 in 2006

Vir financiranja	Višina sredstev za knjižnično gradivo v SIT	
	Leto 2005	Leto 2006
Ministrstvo za kulturo	24,757.775,00	23,961.000,00
Mestna občina Kranj	23,000.000,00	23,529.000,00
Občina Cerklje na Gorenjskem	1,488.730,43	1,500.000,00
Občina Jezersko	228.752,25	315.000,00
Občina Naklo	2,235.000,00	2,286.000,00
Občina Preddvor	1,389.211,00	1,548.201,00
Občina Šenčur	3,286.236,00	3,362.256,00
Skupaj	56,385.704,68	56,501.457,00

Vir: Interna gradiva OKK, 2006.

Prejeta sredstva se nato v tekočem letu v okviru Službe za nabavo gradiva in v skladu z nabavno politiko skušajo porabiti na kar najbolj premišljen in racionalen način, in sicer za nakup knjig, periodike in neknjižnega gradiva (Tabela 5). Pri tem lahko knjižnica sama odloča, v kakšnem razmerju oz. koliko odobrenih sredstev bo namenila za nakup posamezne vrste gradiva.

Tabela 5: Nakup knjižničnega gradiva v letu 2005 po občinah in vrsti gradiva v SIT

Za občino	Knjige	Periodika	Neknjižno gradivo	Skupaj
Kranj	34,066.346,97	5,271.502,15	2,863.438,02	42,201.287,14
Cerklje na Gor.	2,176.787,11	211.877,92	224.601,96	2,613.266,99
Jezersko	1,199.300,87	69.810,11	356.458,24	1,625.569,22
Naklo	3,093.155,16	189.101,92	600.482,77	3,882.739,85
Preddvor	2,026.752,19	76.439,97	279.645,45	2,382.837,61
Šenčur	4,439.616,49	228.681,92	1,030.580,32	5,698.878,73
Skupaj	47,001.958,79	6,047.413,99	5,355.206,76	58,404.579,54⁹

Vir: Interna gradiva OKK, 2006.

4.3. SLUŽBA ZA NABAVO GRADIVA

Služba za nabavo gradiva je vstopna točka za vse vrste gradiva, ki ga zbira, hrani in izposoja neka knjižnica. Skrbi torej za dotok gradiva, ki ga z eno besedo imenujemo knjižnično gradivo. V knjižnično gradivo OKK spadajo v prvi vrsti knjige, in to knjige vseh zvrsti, od strokovne in znanstvene literature do domačega in tujega leposlovja. Knjižnica si prizadeva pridobiti prav vsako knjigo, ki izide v slovenskem prostoru, v vsaj enem izvodu, poleg tega pa skuša še dodatno popestriti svojo ponudbo tudi z nakupi knjig v tujih jezikih. Knjige so torej bistvena komponenta knjižničnega gradiva, niso pa edina. Poleg njih so to še domače in tuje periodične publikacije, določeno kartografsko in notno gradivo, v zadnjem času pa zelo pogosto tudi CD ROM-i, videokasete, glasbene zgoščenke in DVD-ji. Ne gre pa pozabiti še

⁹ Vrednost nabave je presegala prejeta namenska sredstva za leto 2005; razlika je bila financirana iz neporabljenih sredstev MO Kranj iz preteklih let ter iz sredstev za opravljanje osrednjih območnih nalog.

gradiva, ki je manj opazno, a ne nepomembno, kot so razni drobni tiski, mikrofilmi, starine in podobno.

Služba za nabavo je ena izmed najmlajših enot znotraj OKK, saj je zaživela šele v letu 2000. Pred tem je nabava knjižničnega gradiva potekala preko komisije za nabavo, v kateri so sodelovali vodja Službe za obdelavo gradiva in vodje posameznih enot za izposajo. Glede na njihove želje (in želje uporabnikov) se je sestavil seznam knjig, na podlagi katerega se je nato izvedel nakup. Tak način pridobivanja knjižničnega gradiva pa se je skozi čas izkazal kot pomanjkljiv, zlasti zato ker ni upošteval knjižnice kot celote, saj je vsak oddelek gradil svojo nabavno politiko. Zato je prišlo do ustanovitve samostojne Službe za nabavo, ki je nabavo knjižničnega gradiva centralizirala.

Služba za nabavo ima torej v prvi vrsti nalogo poenotiti in racionalizirati nabavno politiko knjižnice. To pomeni, da mora z enega mesta, ki prinaša pregled nad zalogo in potrebami vseh oddelkov za izposajo, s premišljeno nabavno politiko izoblikovati ponudbo in s tem tudi identiteto teh oddelkov kot tudi knjižnice v celoti. Hkrati pa se s tem tudi racionalizira poraba sredstev, namenjenih nakupu gradiva, saj se gradivo med oddelki, kot sem že omenila, sedaj podvaja le še v nujnih primerih.

Med ostalimi nalogami te službe naj omenim le nekaj najpomembnejših:

- spremljanje ponudbe na knjižnem trgu ter sodelovanje z različnimi založbami in knjigarnami;
- imeti pregled nad celotnim stanjem zaloge gradiva v posameznih oddelkih za izposajo. Pri slednjem imajo pomembno vlogo oddelki oziroma njihovi vodje, ki skrbijo za sprotno obveščanje nabavne službe o potrebah po gradivu. Seveda poteka pretok informacij tudi v obratni smeri, tako da so vodje oddelkov za izposajo sproti seznanjeni z novostmi knjižnega trga;
- tekoča nabava gradiva na knjižnem trgu, ki je prilagojena finančnim možnostim;
- imeti natančen pregled nad porabljenimi in razpoložljivimi sredstvi za nakup gradiva;
- skrb za redni dotok serijskih publikacij ter neknjižnega gradiva;
- delitev obveznega izvoda med posamezne oddelke.

V nadaljevanju se bom v skladu z naslovom diplomskega dela osredotočila le na nabavo knjižnega gradiva (knjige in brošure) in ne celotnega knjižničnega gradiva.

Knjižno gradivo se v OKK pridobiva na štiri različne načine (glej tudi Tabela 6 na str. 27) in sicer kot:

- nakup – financira se iz sredstev, ki jih knjižnica v ta namen pridobi od države (Ministrstva za kulturo RS), in iz dela sredstev, ki jih za knjižnično gradivo letno namenijo ustanoviteljica in občine pogodbene partnerice;
- obvezni izvod – v skladu z zakonom prejme knjižnica dvakrat mesečno od Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani pošiljko knjig, ki vsebuje po en naslov vsake nove knjige, izdane na območju Slovenije;

- zamenjava – gre za (praviloma novo) knjigo, ki jo je uporabnik dolžan priskrbeti v zameno za poškodovano oz. izgubljeno gradivo;
- dar – sem spadajo vse knjige, nove ali stare, ki jih knjižnica dobi podarjene in predstavljajo zanjo neko uporabno vrednost.

Tabela 6: Dotok knjig in brošur v OKK v letu 2005

Oddelek	Nakup	Obvezni izvod	Zamenjava	Dar	Skupaj
Študijski	990	1.324	22	247	2.583
Splošni	2.784	811	76	506	4.177
Pionirski	2.004	400	49	49	2.502
Potujoča	1.421	28	-	54	1.503
Stražišče	893	9	1	21	924
Služba obdelave	6	5	-	1	12
Kranj	8.098	2.577	148	878	11.701
Cerklje	593	7	1	34	635
Jezersko	238	17	-	143	398
Naklo	775	9	3	165	952
Preddvor	573	4	-	36	613
Šenčur	1.030	18	7	26	1.081
Izposoj. skupaj	3.209	55	11	404	3.679
Skupaj	11.307	2.632	159	1.282	15.380

Vir: Interna gradiva OKK, 2006.

4.3.1. Način nabave knjižnega gradiva pred letom 2006

Leta 2000 se je knjižnica skladno s takratnim Zakonom o javnih naročilih (Uradni list RS, št. 24/1997) odločila za nakup knjižnega gradiva s pomočjo javnega naročila. Glavni problem je predstavljala zakonodaja, ki ni bila (in še vedno ni) prilagojena posebnim potrebam knjižnic. Kljub težavam, ki jih je takšno naročilo predstavljalo, je bil razpis razmeroma uspešno izveden. Sposobnost za dobavo knjižnega gradiva je bila priznana petim dobaviteljem, s katerimi je knjižnica nato sklenila pogodbe o nakupu gradiva. V skladu z omenjenimi pogodbami pa je imela knjižnica še vedno možnost, da je knjige, ki jih omenjeni dobavitelji niso uspeli priskrbeti, kupila drugje. Ker je bilo že ves čas glavno načelo knjižnice pridobiti vse gradivo na slovenskem trgu in to čim hitreje ter čim ceneje, se je število različnih dobaviteljev, tako založnikov kot knjigotržcev, skozi čas vztrajno povečevalo.

Pri tem je bilo (in je večinoma še vedno) v knjižnicah močno uveljavljeno sklepanje naročil neposredno ob obisku zastopnika založbe. Ta je običajno prinesel nekaj oglednih izvodov, na podlagi katerih se je nabavnik lažje odločil za nakup. Nato so bili naknadno dostavljeni še dodatno naročeni izvodi knjig. Tak način je še zlasti značilen za manjše založbe, ki svoje knjige raje prodajajo brez posrednikov in knjigotrške mreže. Glavni razlog se skriva v že omenjenih skorajda oderuških rabatih, ki jih od založnikov zahtevajo nekateri močnejši knjigotržci in v nekaterih primerih dosegajo celo do 50% cene knjige, ter v nerazumljivo dolgih plačilnih rokih, ki so povezani s komisijskim načinom prodaje. Tako je seveda

popolnoma razumljivo, da so knjižnice še posebno med malimi založniki precej priljubljene, saj so velik kupec in reden plačnik.

Tak način nabave pa je zaradi vse pogostejših obiskov zastopnikov in razdrobljenosti dobav sčasoma postal težko obvladljiv, saj je bila poraba časa v ta namen prevelika. Ob tem je trpela celotna organizacija dela nabavne službe, ogromno število prejetih računov je zmanjševalo pregled nad nabavo gradiva in hkrati obremenjevalo tajništvo, kjer se je vodila Knjiga prejetih faktur, ter obenem seveda tudi računovodstvo, kjer so se ti računi knjižili. Zato so bili določeni ukrepi nujni.

Najprej se je skušalo omejiti število trgovskih potnikov s tem, da je knjižnica, razen pri glavnem dobavitelju, ki je imel daleč največjo izbiro knjižnih naslovov, kupovala knjige le še pri tistih založnikih, ki so bili od njega na nek način bolj konkurenčni. To pomeni, da so skladno z že omenjenimi načeli knjižnice založniki in knjigotržci ponudili vsaj:

- višji odstotek popusta za knjige kot omenjeni dobavitelj ali
- tiste naslove knjig, ki jih največji dobavitelj ni mogel priskrbeti, ali
- dobavo novega naslova knjige veliko prej kot glavni dobavitelj.

Čeprav se je zaradi take spremembe v načinu nabave delo z zastopniki vsaj nekoliko zmanjšalo in je bilo manj tudi prejetih računov, pa je imela knjižnica v letu 2005 vseeno kar 124 različnih dobaviteljev knjižnega gradiva in kar 665 prejetih računov za nakup knjig (od skupno 1984 prejetih računov v letu 2005).

4.3.2. Sprememba v načinu nabave knjižnega gradiva v letu 2006

Z letom 2006 je svoj mandat v Osrednji knjižnici Kranj nastopil novi direktor, ki se je odločil, da bo knjižnica odslej delovala bolj racionalno in kupovala knjige le pri enem samem dobavitelju, in sicer pri tistem, ki bo ponudil najboljše pogoje. Po pogajanjih se je odločil za dobavitelja, ki je ponudil najvišji, pogodbeno dogovorjen in fiksen popust v višini 20%. Poleg tega je omenjeni dobavitelj zagotovil, da je sposoben ponuditi vse naslove knjig, ki so in bodo na voljo na slovenskem trgu, in se hkrati zavezal k redni tedenski dobavi.

Zaradi pogajanj je bila v mesecu januarju nabava knjig začasno ustavljena, od februarja naprej pa poteka bolj ali manj tekoče. Enkrat tedensko dobavitelj dostavi knjige in ogledne izvode, ki so bili naročeni prejšnji teden, obenem pa se odda tudi naročilo novih knjig. Pri tem se je žal izkazalo, da včasih prihaja do neljube zamude pri dobavi, še zlasti ob naročanju tistih novitet, ki niso izrazito komercialnega značaja in izhajajo pri drugih založbah. Za to je deloma kriv dobavitelj sam, saj zaenkrat očitno še nima popolnega pregleda nad novoizdanimi knjigami na trgu, in zato s ponudbo le-teh nekoliko zamuja. Drugi del krivde pa gre pripisati nekaterim založnikom, ki pod nobenim pogojem ne želijo sodelovati v njegovi knjigotrški mreži.

Pri tem velja omeniti, da sta vse od sklenitve pogodbe z enim dobaviteljem pod nenehnim pritiskom tudi direktor knjižnice in vodja nabave. Založniki namreč nikakor nočejo razumeti

nove politike nabave v knjižnici in še naprej pošiljajo ponudbe, ogledne izvode in se želijo pogajati ter dogovoriti za osebno srečanje. Knjižnici očitajo, da z novim načinom nabave podpira knjigotrški monopol, ki naj bi vladal na trgu, in tako škodi malim založnikom. Nekateri pa preprosto odklanjajo vsakršno distribucijo svojih knjig preko velikih knjigotržcev, zato je nabava takšnih naslovov knjig močno otežena. Tako so velikokrat na preizkušnji dobaviteljeve pogajalske sposobnosti in njegova iznajdljivost.

Nov način nabave pa seveda prinaša tudi mnogo prednosti. Poleg prihrankov na podlagi višjega, sedaj 20% popusta, se je močno zmanjšalo tudi število prejetih računov. Dobavitelj le-te izstavlja za vsako opravljeno dobavo knjig, to je približno štirikrat mesečno. Ker pa občine, ki sofinancirajo nakup gradiva, želijo imeti pregled nad tem, kaj in koliko se je v tekočem letu kupilo za njihovo izposojevališče, mora dobavitelj vsakič izdati tudi do 6 ločenih računov za posamezno dobavo. To je sicer zaradi boljšega pregleda nad porabo finančnih sredstev nedvomno potrebno, vendar pa dodatno obremenjuje tako dobavitelja kot tudi knjižnico.

Od februarja do konca maja je bilo tako za nakup knjig prejetih 97 računov, kar je približno 24 na mesec oziroma predvidoma 267 na letni ravni.

5. ANALIZA PRIHRANKOV ZARADI NOVE POLITIKE NABAVE

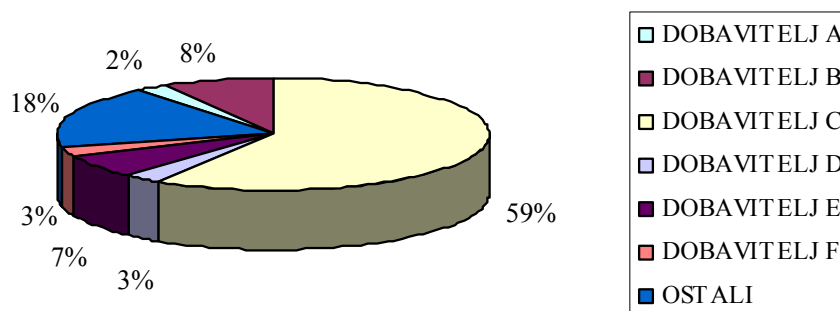
V tem poglavju bom zlasti s finančnega vidika primerjala nabavo v letu 2005 s spremenjenim načinom nabave v letu 2006 ter analizirala tako pozitivne kot tudi morebitne negativne posledice nove nabavne politike. Še posebej se bom osredotočila na morebitne prihranke denarnih sredstev, do katerih bo predvidoma prišlo zaradi precej višjega odstotka popusta na vrednost nabave, zaradi prihranka časa pri delu nabavne službe, tajništva in računovodstva ter nasploh zaradi manjše administracije in boljše organizacije dela.

Podatke, potrebne za analizo, sem pridobila s pomočjo prejetih računov za nakup knjižnega gradiva iz leta 2005. Oblikovala sem bazo prejetih računov, ki je za vsak račun posebej vsebovala podatke o dobavitelju, vrednosti računa brez popusta, znesku popusta ter končni vrednosti računa. Na podlagi teh podatkov sem nato s pomočjo vrtilne tabele in grafov analizirala glavne značilnosti nabave v letu 2005, ki jih predstavljam v nadaljevanju.

5.1. ANALIZA DOBAVITELJEV KNJIŽNEGA GRADIVA V LETU 2005

Kot sem že omenila, je vrednost nabave knjižnega gradiva v Osrednji knjižnici Kranj v letu 2005 s popusti znašala 47,001.958,79 SIT. Knjige so bile kupljene pri 124 različnih dobaviteljih, ki pa so imeli pri prodaji seveda različne deleže. V Sliko 2 (na str. 30) sem zaradi boljše preglednosti posamično vključila le tistih šest, pri katerih je vrednost nabave presegala 1 milijon SIT, pod rubriko OSTALI pa vseh ostalih 118 dobaviteljev. Vsi so v skladu z zahtevo ohranjanja poslovne skrivnosti poimenovani na nevtralen način.

Slika 2: Prikaz deleža nabave pri posameznem dobavitelju v % glede na celotno vrednost nabave v letu 2005

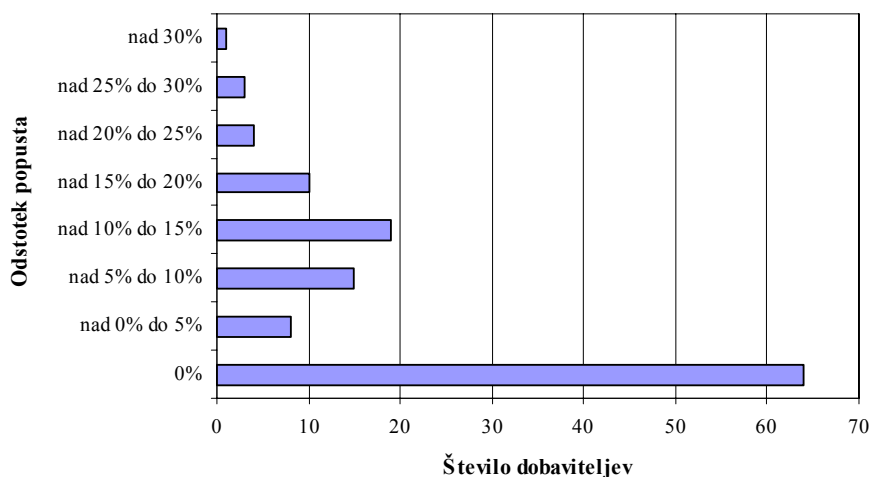

Vir: Podatki, pridobljeni na podlagi analize prejetih računov iz leta 2005.

Kot je razvidno iz Slike 2, je imel največji dobavitelj skoraj dvotretjinski delež pri vrednosti nabave. Glavni razlog je v tem, da je knjižnici, v primerjavi z ostalimi dobavitelji, lahko zagotovil najbolj obsežen asortiman knjig iz lastnega založniškega programa in programa drugih založb.

Poleg tega sem skušala tudi analizirati, kakšna je bila povprečna vrednost popusta, ki ga je priznal posamezni dobavitelj. Dobljene rezultate sem nato razvrstila v 8 razredov in hkrati presenetljivo ugotovila, da kar 64 dobaviteljev (51% vseh dobaviteljev) pri prodaji knjig ni nikoli priznalo niti odstotka popusta. Rezultati so prikazani na Sliki 3.

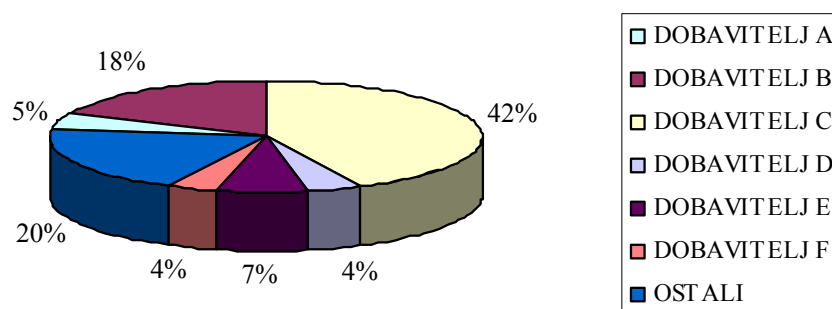
Slika 3: Prikaz števila dobaviteljev uvrščenih v razrede glede na povprečen % popusta, ki so ga priznali pri prodaji knjig v letu 2005

Vir: Podatki, pridobljeni na podlagi analize prejetih računov iz leta 2005.

Skupni prihranek, pridobljen s popusti dobaviteljev pri nakupu knjig, je v letu 2005 tako znašal dobrih 5,140.000 SIT. Na Sliki 4 (na str. 31) si lahko ogledamo, kolikšen je delež popusta, ki ga je na prodane knjige priznal posamezen dobavitelj, glede na celotno vrednost pridobljenega popusta.

Slika 4: Prikaz deleža popusta posameznega dobavitelja v % glede na celotno vrednost popusta v letu 2005

Vir: Podatki, pridobljeni na podlagi analize prejetih računov iz leta 2005.

Če primerjamo Sliko 2 (na str. 30) s Sliko 4 lahko ugotovimo, da obstajajo razlike oz. nesorazmerja med posameznimi dobavitelji pri primerjavi deleža v celotni vrednosti nabave in deleža v celotni vrednosti popusta. Te so najbolj izrazite pri dveh največjih dobaviteljih, B in C. Medtem ko ima dobavitelj C kar dvotretjinski delež pri celotni nabavi, pa njegov delež v celotni vrednosti popusta dosega le dobri dve petini. Pri dobavitelju B je ravno obratno. Njegov delež pri prodaji knjig je znašal komaj 8%, medtem ko delež v vrednosti popusta dosega skoraj eno petino. Ob tem velja omeniti še naslednji podatek: dobavitelj C je knjižnici pri posamezni nabavi priznal od 0 do 15% popusta (v povprečju 8,25%), dobavitelj B pa od 10 do 20% popusta (v povprečju 19,15%).

Dobavitelj B je bil tudi pri pogajanjih, ki so se z nekaterimi dotedanjimi dobavitelji knjig odvijala v začetku leta 2006 z namenom, da se za dobavo knjig izbere le enega ponudnika, najuspešnejši, saj je ponudil najvišji odstotek popusta, in sicer 20% na vse knjižno gradivo.

5.2. PRIHRANKI DENARNIH SREDSTEV ZARADI POGODBENEGA 20% POPUSTA

V nadaljevanju želim prikazati, kakšne prihranke prinašajo spremembe v politiki nabave. Nekatere vrednosti za leto 2006 so lahko le predvidena ocena, izračunana ali podana na osnovi podatkov iz leta 2005.

Tabela 7: Prikaz poteka izračuna predvidenega prihranka za leto 2006 v SIT

	Leto 2005	Leto 2006
1. Višina sredstev, porabljenih za nakup knjižnega gradiva	47,001.958,79	47,001.958,79 ^(a)
2. Vrednost nabave, s popustom in brez DDV	43,319.777,69	43,319.777,69 ^(b)
3. Odstotek popusta	10,61% ^(c)	20,00% ^(d)
4. Vrednost nabave, brez popusta in brez DDV	48,461.547,92	54,149.722,11 ^(e)
5. Vrednost popusta	5,141.770,23	10,829.944,42

Vir: Lastni izračuni na podlagi podatkov iz opravljene analize prejetih računov iz leta 2005.

Pojasnila k Tabeli 7 (na str. 31):

- (a) Višina sredstev, ki se bodo porabila za nakup knjig v letu 2006, bo zagotovo drugačna od navedene, vendar je na tak način možna neposredna primerjava med letoma 2005 in 2006. Kot proračunski uporabnik knjižnica nima pravice do odbitka vstopnega DDV, zato navedena vrednost vsebuje 8,5% DDV.
- (b) Vrednost po odbitku 8,5% DDV je 43,319.777,69 SIT (osnova za DDV) in v tem primeru služi kot podlaga za izračun vrednosti, ki predstavlja osnovo za izračun popusta (glej točko e).
- (c) Navedeni odstotek popusta je izračunan s pomočjo podatkov, pridobljenih na podlagi osnovne analize prejetih računov in sicer kot razmerje med celotno vrednostjo popustov (5,141.770,23 SIT) in osnovo za izračun popusta (48,461.547,92 SIT).
- (d) Navedeni odstotek popusta je pogodbeno dogovorjen z dobaviteljem.
- (e) Navedena vrednost je dejanska osnova za izračun iskane vrednosti popusta.

Ob predpostavljene enaki višini sredstev, porabljenih za nakup knjižnega gradiva v letih 2005 in 2006, lahko ugotovimo, da je razlika v prihrankih na račun 20% popusta kar precejšnja in znaša 5,688.174,19 SIT. Predvideni prihranki v letu 2006 so tako za skoraj 111% večji od prihrankov iz leta 2005.

Ta znesek vsekakor ni in ne more biti zanemarljiv, še zlasti če ga izrazimo kot število knjig, ki jih knjižnica lahko dodatno kupi zaradi navedenega prihranka. Postopek izračuna s pomočjo izražene povprečne cene knjige je prikazan v Tabeli 8.

Tabela 8: Prikaz poteka izračuna predvidenega prihranka za leto 2006 v številu knjig

Leto 2005	
1. Višina sredstev, porabljenih za nakup knjižnega gradiva	47,001.958,79
2. Število kupljenih knjig	11.307
3. Povprečna cena knjige (z 10,61% popustom in z 8,5% DDV)	4.156,90 SIT
4. Povprečna cena knjige (z 10,61% popustom in brez DDV)	3.831,24 SIT
5. Vrednost popusta na knjigo (10,61%)	454,74 SIT
6. Povprečna cena knjige, brez popusta in brez DDV	4.285,98 SIT
Leto 2006	
1. Povprečna cena knjige, brez popusta in brez DDV	4.285,98 SIT
2. Vrednost popusta na knjigo (20%)	857,20 SIT
3. Povprečna cena knjige (z 20% popustom in brez DDV)	3.428,78 SIT
4. Povprečna cena knjige (z 20% popustom in z 8,5% DDV)	3.720,23 SIT
5. Višina sredstev, porabljenih za nakup knjižnega gradiva	47,001.958,79
6. Število kupljenih knjig	12.634

Vir: Lastni izračuni na podlagi internih podatkov Osrednje knjižnice Kranj in analize prejetih računov iz leta 2005.

Iz izračuna lahko torej ugotovimo, da bi knjižnica v letu 2006 na račun prihrankov, ki izhajajo iz višjega priznanega odstotka popusta, s predpostavljeno enako višino porabljenih sredstev kot v letu 2005, lahko kupila predvidoma kar 1.327 dodatnih izvodov knjig. To predstavlja 11,74% več enot knjižnega gradiva v primerjavi z letom 2005.

5.3. PRIHRANKI DELOVNEGA ČASA ZARADI MANJŠEGA ŠTEVILA PREJETIH RAČUNOV

V letu 2005 je Osrednja knjižnica Kranj prejela 1984 računov, od tega se jih je kar 665 nanašalo na nakup knjižnega gradiva, to je 33,5%. V letu 2006 pa se predvideva, da bo zaradi spremenjene nabavne politike to število precej nižje in bo za nakup knjig po trenutni oceni prejetih le približno 267 računov. To je kar 59,9% manj glede na število prejetih računov za knjižno gradivo, oziroma 20,1% manj glede na celotno število prejetih faktur v letu 2005.

Na podlagi predvidenega 20,1% manjšega števila prejetih računov v letu 2006 glede na primerjalno leto 2005, bom v nadaljevanju skušala oceniti prihranke časa, do katerih bo prišlo v tajništvu, računovodstvu in oddelku za nabavo gradiva.

5.3.1. Prihranki v tajništvu

Kot sem že omenila, se v tajništvu knjižnice vodi Knjiga prejetih računov. To pomeni, da se vsi prejeti računi najprej datumsko evidentirajo, vsebinsko pregledajo in v primeru, da gre za nakup knjižničnega gradiva (knjige, periodika, neknjižno gradivo), potrdijo tudi s strani vodje nabave. Nato se osnovni podatki računa vnesejo v istoimenski program, vodja nabave pa si tiste, ki so povezani z nakupom knjižničnega gradiva, za lastno evidenco tudi fotokopira. Vse račune se začasno arhivira, nato pa se nekajkrat na mesec prenesejo v oddelk računovodstva. V tajništvu se za prejete račune ob dospelju vršijo tudi plačila.

Na podlagi razgovorov z zaposlenimi se za vsa opravila, povezana z obdelavo enega prejetega računa, v tajništvu porabi približno 12 minut. To pomeni, da se je v letu 2005 za vse prejete račune porabilo $665 \times 12 \text{ minut} = 7.980 \text{ minut}$ oz. 133 ur. V letu 2006 se bo v ta namen predvidoma porabilo $267 \times 12 \text{ minut} = 3.204 \text{ minut}$ oz. dobrih 53 ur.

Prihranek časa v tajništvu zaradi drugačne politike nabave oz. zaradi manjšega števila prejetih računov v letu 2006 bo tako predvidoma znašal 80 ur.

5.3.2. Prihranki v oddelku računovodstva

Po prenosu računov iz tajništva v računovodstvo se le-te najprej poknjiži po načelu zaračunane realizacije. Potem se jih v Knjigi prejetih računov evidentira za potrebe obračuna davka na dodano vrednost in nato prenese v Glavno knjigo. Ob prejemu bančnega izpiska se

poleg zmanjšanja sredstev na računu in zmanjšanja obveznosti do dobaviteljev poknjžijo še plačila po načelu denarnega toka v razred 4.

Za posamezni prejeti račun se v računovodstvu porabi približno 15 minut. V letu 2005 se je torej za vse prejete račune porabilo $665 \times 15 \text{ minut} = 9.975 \text{ minut}$ oz. dobrih 166 ur. Po ocenah se bo v letu 2006 za ta namen porabilo $267 \times 15 \text{ minut} = 4.005 \text{ minut}$ oziroma dobrih 66 ur.

Prihranek časa v računovodstvu zaradi manjšega števila prejetih računov v letu 2006 bo po predvidenih ocenah znašal 100 ur.

5.3.3. Prihranki v oddelku za nabavo gradiva

V službi za nabavo gradiva so spremembe zaradi drugačne nabavne politike knjižnega gradiva najbolj opazne. Poleg občutnega prihranka delovnega časa zaradi manjše administracije, povezane z manjšim številom prejetih računov za knjižno gradivo, je prišlo tudi do močno izboljšane organizacije dela. Kot sem že omenila, je imel nabavnik v preteklosti največ težav zaradi stalnih obiskov zastopnikov založb, kar je pomenilo nenehno motenje njegovega delovnega procesa. Njegov delavnik je bil zato pogosto podaljšan, zaradi povečane administracije in neredne dobave pa je bila močno otežena evidenca nabavljenega gradiva. Posledično so knjige nemalokrat prihajale na knjižnične police z zamudo, zaradi česar so bili seveda prikrajšani predvsem bralci.

Zdaj pa si nabavnik zaradi rednega načina dobave, ki poteka le enkrat tedensko, mnogo lažje organizira delo in razporedi posamezna opravila. Ker se je zmanjšalo število posamičnih naročil in posledično tudi število prejetih računov, je administracije precej manj, izboljšal se je pregled nad kupljenim gradivom, knjige pa so hitreje na policah. Sedaj lahko tudi več časa posveča nabavi drugega knjižničnega gradiva, še zlasti neknjižnega, saj si knjižnica v zadnjem času močno prizadeva vzpostaviti bogato zbirko DVD filmov in glasbenih CD-jev.

Tabela 9: Prikaz strukture porabe delovnega časa vodje službe za nabavo v %

Vrsta opravila	Leto 2005	Leto 2006
1. Delo z zastopniki (osebni obiski, telefonske in e-mail ponudbe,...)	30%	10%
2. Nabava knjig (naročanje, dobava in evidentiranje knjig)	40%	30%
3. Pregledovanje knjižnega trga	5%	20%
4. Evidentiranje računov (potrjevanje, kopiranje, vpisovanje, arhiviranje)	7,5%	2,5%
5. Razdeljevanje obveznih izvodov med oddelke in izposojevališča	6%	6%
6. Delo, povezano z nakupom periodike	4%	4,5%
7. Delo, povezano z nakupom neknjižnega gradiva	5%	22%
8. Ostalo	2,5%	5%
Skupaj	100%	100%

Vir: Analiza učinkovitosti dela strokovnih služb v OKK (2005) ter subjektivna ocena vodje službe za nabavo.

Pojasnila k Tabeli 9 (na str. 34):

1. Največji prihranek časa je nastal kot posledica prenehanja sodelovanja z ostalimi založbami, saj se je čas, porabljen zaradi obiskov zastopnikov, pregledovanja in ocenjevanja ponudb, zmanjšal za 20 odstotnih točk.
2. Prihranek gre predvsem na račun organiziranega naročanja in redne tedenske dobave, v primerjavi z močno razdrobljenim načinom naročanja in dobave v preteklosti.
3. Tu se žal pokaže ena od pomanjkljivosti novega načina nabave, ki sem jo že omenila. Novi dobavitelj namreč očitno (še) nima dovolj dobro oblikovanega sistema, ki bi omogočal boljši pregled nad izdanimi novitetami, in zato knjižnice o le-teh ne obvešča v zadostni meri. V preteklosti so ga o novostih sprti obveščale založbe oziroma njihovi zastopniki, sedaj pa je nabavnik prisiljen v večji meri sam raziskovati knjižni trg, pri čemer si pomaga s ponudbo spletnih knjigarn ter s sezname novitet, ki jih objavljajo NUK, knjigarne in druge knjižnice.
4. Prihranek časa je nastal izključno zaradi manjšega števila prejetih računov in posledično manjše administracije.
5. Število prejetih obveznih izvodov se med leti bistveno ne razlikuje, tako da tudi poraba časa v ta namen ostaja nespremenjena.
6. V letošnjem letu so pričele izhajati nekatere nove revije, kljub temu pa se poraba časa v primerjavi s preteklim letom ni opazno povečala.
7. V skladu z namenom knjižnice, da obogati obstoječo zbirko neknjižnega gradiva, se je poraba časa v ta namen močno povečala. Nabavnik ima sedaj več možnosti in razpoložljivega časa za raziskavo trga in zbiranje ponudb dobaviteljev neknjižnega gradiva.
8. Zaradi boljše organizacije in možnosti planiranja ima vodja nabave sedaj več časa tudi za ostala opravila, ki so v preteklosti nekoliko trpela zaradi njegove preobremenjenosti.

Če torej tudi v tem oddelku za potrebe naslednjega poglavja posebej izpostavim porabo časa, povezanega z administracijo oziroma evidentiranjem prejetih računov za nakup knjižnega gradiva, lahko ugotovim, da se je ta zmanjšal za 5 odstotnih točk oziroma za dobrih 66%.

Za preračun v ure sem upoštevala podatek, da je bil v letu 2005 v Osrednji knjižnici Kranj v povprečju vsak zaposleni na delu 201 dan, odsoten pa 31 dni zaradi letnega dopusta, 4 dni zaradi izobraževanja, 8 dni zaradi praznikov in 16 dni zaradi bolniškega dopusta (Letno poročilo 2005, 2006). Poleg tega je vsak dan seveda izkoristil še polurni odmor za malico.

Tako sem dobila število $201 \text{ dan} \times 7,5 \text{ ur/dan} = 1.507,5$ efektivnih ur na leto, ki predstavljajo dejansko prisotnost zaposlenega na delovnem mestu.

Nabavnik je torej v preteklem letu za prejete račune za nakup knjižnega gradiva porabil $7,5\% \times 1.507,5$ efektivnih ur/leto = 113 ur, v letu 2006 pa bo po ocenah v ta namen porabil $2,5\% \times 1.507,5$ efektivnih ur/leto = 38 ur.

Prihranek časa v Službi za nabavo gradiva bo zaradi manjšega števila prejetih računov v letu 2006 po predvidenih ocenah torej znašal 75 ur.

5.4. PRIHRANKI DENARNIH SREDSTEV ZARADI MANJŠEGA ŠTEVILA PREJETIH RAČUNOV

V nadaljevanju sem na podlagi izračunanih predvidenih prihrankov delovnega časa v letu 2006 le-te tudi denarno ovrednotila. Tu ne gre za prihranke denarnih sredstev v običajnem pomenu te besede, saj ti v tem primeru niso otipljivi in knjižnica z njimi dejansko ne razpolaga. Gre namreč bolj za prikaz prihranjenih oportunitetnih stroškov, ki jih je imela knjižnica v letu 2005 (v primerjavi z letom 2006), ko so imeli zaposleni v omenjenih oddelkih zaradi večjega števila prejetih računov manj časa za ostala opravila.

Pri izračunu sem uporabila vrednost letne bruto plače zaposlenega v posameznem oddelku in jo za potrebe izračunov izrazila kot strošek neto učinkovite ure.

5.4.1. Prihranki v tajništvu

Letna bruto bruto plača za delovno mesto Samostojni administrativni referent v Osrednji knjižnici Kranj znaša 2,872.059,00 SIT. Strošek neto učinkovite ure, ki ga uporabimo za izračun denarnih prihrankov je torej $2,872.059,00 \text{ SIT} / 1.507,5 \text{ ur} = 1.905,18 \text{ SIT/uro}$.

Glede na to, da znaša prihranek delovnega časa v tajništvu 80 ur, znašajo denarni prihranki tako $80 \text{ ur} \times 1.905,18 \text{ SIT/uro} = 152.414,40 \text{ SIT}$.

5.4.2. Prihranki v oddelku računovodstva

Letna bruto bruto plača za delovno mesto Računovodja v Osrednji knjižnici Kranj znaša 5,322.877,00 SIT. Strošek neto učinkovite ure, ki ga uporabimo za izračun denarnih prihrankov je torej $5,322.877,00 \text{ SIT} / 1.507,5 \text{ ur} = 3.530,93 \text{ SIT/uro}$.

Glede na to, da znaša prihranek delovnega časa v računovodstvu 100 ur, znašajo denarni prihranki tako $100 \text{ ur} \times 3.530,93 \text{ SIT/uro} = 353.093,00 \text{ SIT}$.

5.4.3. Prihranki v oddelku za nabavo gradiva

Letna bruto bruto plača za delovno mesto Vodja nabave v Osrednji knjižnici Kranj znaša 5,113.064,00 SIT. Strošek neto učinkovite ure, ki ga uporabimo za izračun denarnih prihrankov je torej $5,113.064,00 \text{ SIT} / 1.507,5 \text{ ur} = 3.391,75 \text{ SIT/uro}$.

Glede na to, da znaša prihranek delovnega časa v oddelku za nabavo gradiva 75 ur, znašajo denarni prihranki tako $75 \text{ ur} \times 3.391,75 \text{ SIT/uro} = 254.381,25 \text{ SIT}$.

5.5. KONČNE UGOTOVITVE

Iz rezultatov analize lahko ugotovimo, da prihranki v OKK, ki so nastali zaradi spremenjene politike nabave knjižnega gradiva, vsekakor niso zanemarljivi. Poleg ostalih pozitivnih učinkov prehoda od množice dobaviteljev na enega samega, kot so npr. boljša organizacija dela, manjša administracija in boljši pregled nad samim procesom nabave knjig ter manjša poraba delovnega časa za obdelavo prejetih računov, so seveda zelo pomemben rezultat tudi nižji stroški oz. večji prihranki denarnih sredstev, namenjeni nakupu knjižničnega gradiva.

Ti prihranki so za knjižnico sploh v trenutnem obdobju izjemno pomembni, saj si, kot sem že omenila, zelo prizadeva vzpostaviti bogato zbirko neknjižnega gradiva, to je glasbenih CD-jev in DVD filmov. Do sedaj je knjižnica za nakup tovrstnega gradiva namenjala najmanj sredstev¹⁰, sedaj pa se je odločila, da bo zaradi trendov na tem področju obseg tega gradiva občutno povečala.

Določeni podatki, ki so bili uporabljeni pri izračunih, so sicer le predvidena ocena, nastala na podlagi vrednosti za leto 2005. Kljub temu pa menim, da rezultati analize vseeno prikazujejo dokaj realna predvidevanja za leto 2006 in jih je zato možno upoštevati pri ugotavljanju pozitivnih in negativnih posledic spremenjene politike nabave.

6. SKLEP

Knjižnice nikoli ne morejo zadovoljiti vseh želja in potreb slehernega posameznika, je pa pomembno, da se temu cilju kar najbolj približajo. Ta prizadevanja lahko uresničijo le s pomočjo dobrih založniških programov in s sodelovanjem z založniki. Povezovanje knjižničarjev in založnikov pa ni pomembno le zaradi njihovih medsebojnih koristi, ampak tudi zaradi ciljev države, ki jih želi doseči na področju bralne kulture.

Dejstvo je, da imajo založniki zaradi specifičnosti slovenskega knjižnega trga precej težav s prodajo svojih knjig. Komisijska prodaja in visoki rabati, ki jih zahtevajo veliki knjigotržci, ta problem le še povečujejo. Zato je toliko težje razumeti, zakaj se mali založniki med sabo niso pripravljene povezati, saj bi na tak način močno zmanjšali distribucijske stroške ter povečali svojo pogajalsko moč. Namesto tega raje delujejo vsak zase in hkrati pritiskajo na knjižnice, ki so zaenkrat še vedno eden izmed njihovih največjih odjemalcev in seveda daleč najboljši plačnik.

Ne glede na to, da knjižnice veljajo za institucije z visokim kulturnim pomenom, pa to še vedno ne pomeni, da morajo biti servis za odkup knjig, ki naj bi brez treznega razmisleka in kar vseprek kupoval vse knjižno gradivo na slovenskem trgu. Knjižnica ima namreč vso pravico, da se samostojno odloča, katero gradivo in koliko le-tega bo kupila z odobrenimi

¹⁰ V letu 2005 je Osrednja knjižnica Kranj za neknjižno gradivo namenila 9% vseh sredstev, namenjenih nakupu knjižničnega gradiva, za knjižno gradivo 80,5% in za periodiko 10,5%.

sredstvi. Tega pa mnogi založniki žal nočejo razumeti. To se je še zlasti pokazalo v letu 2006, ko je kranjska knjižnica spremenila politiko nabave knjižnega gradiva in ga pričela kupovati le pri enem dobavitelju, saj so se na direktorja in vodjo nabave pričeli izvajati razni pritiski in očitki s strani založnikov, da knjižnica s svojim ravnanjem podpira knjigotrški monopol.

Analiza, ki sem jo izvedla na podlagi prejetih računov za knjižno gradivo iz leta 2005, pa je pokazala, da je bila sprememba nabavne politike povsem racionalna odločitev. Ob predpostavljeni enaki višini sredstev, porabljeni za nakup knjižnega gradiva v letih 2005 in 2006, sem ugotovila, da je razlika v prihrankih na račun višjega in pogodbeno določenega 20% popusta kar precejšnja. Predvideni prihranki v letu 2006 naj bi bili tako za skoraj 111% večji od tistih iz leta 2005. Zaradi manjšega števila prejetih računov se je poraba časa za njihovo obdelavo v tajništvu, računovodstvu in tudi v službi za nabavo zmanjšala za skoraj dve tretjini. Poleg tega si vodja nabave zaradi rednega načina dobave sedaj lažje organizira delo, izboljšal se je pregled nad kupljenim gradivom, hkrati pa lahko več časa namenja tudi nabavi drugega knjižničnega gradiva.

Kljub temu, da knjižnica torej prejema za svoje delovanje proračunska sredstva, le-ta seveda niso neomejena. Tako kot ostale družbe mora tudi ona delovati po načelu gospodarnosti. To pomeni, da racionalno porablja sredstva in seveda varčuje, kjer je to smiselno in možno. Prihranke, ki jih pri tem ustvari, pa potem lahko porabi za nakup dodatnih izvodov knjig ali drugega knjižničnega gradiva in na tak način še bolj učinkovito izpolnjuje svoje kulturno poslanstvo.

LITERATURA

1. Baverstock Alison: Are books different? Marketing in the book trade. London : Kogan Page Limited, 1994. 171 str.
2. Blatnik Andrej et al.: Zgubljeni v prodaji: slovenska knjiga med državo in trgom v tretjem tisočletju. Ljubljana : UMco, 2005. 191 str.
3. Breznik Maja: Učinki založniške industrije in bralne kulture. Knjižnica, Ljubljana, 47(2003), 4, str. 23-49.
4. Breznik Maja: Še nekaj »ročnega dela«. Sobotna priloga (priloga Dela), Ljubljana, 21.2.2004, str. 30.
5. Breznik Maja et al.: Knjižna kultura. Ljubljana : UMco, 2005. 176 str.
6. Brglez Irena: Povzetek rezultatov raziskave »Analiza stanja in razvojnih možnosti slovenskega knjižnega založništva«. Gospodarska zbornica Slovenije. [URL: <http://www.gzs.si/Nivo3.asp?ID=8278>], 8.1.2003.

7. Dular Anja: Živeti od knjig: zgodovina knjigotrštva na Kranjskem do začetka 19. stoletja. Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2002. 255 str.
8. Gill Philip: Splošne knjižnice. IFLA/UNESCO standardi za splošne knjižnice. Ljubljana : NUK, 2002. 89 str.
9. Grilc Uroš: Analiza stanja na področju založništva. Analiza stanja na področju kulture in predlog prednostnih ciljev. Ljubljana : Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije, 2002, str. 154-185.
10. Grilc Uroš: Poročilo o izvajanju knjižničnega nadomestila v letih 2004 in 2005. Ljubljana : Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije, 2005. 12 str.
11. Hribar et al.: Samo fair igro hočete?. Književni listi (priloga Dela), Ljubljana, 23.2.2005, str. 13.
12. Jaklič Tanja: Kdo lahko govori o pravi ljubezni do knjig?. Delo, Ljubljana, 12.6.2003, str. 8.
13. Jaklič Tanja: Nič z enotno ceno knjig. Književni listi (priloga Dela), Ljubljana, 15.3.2006, str. 22.
14. Jaklič Tanja, Bratož Igor: Vojna pa še kar traja. Književni listi (priloga Dela), Ljubljana, 8.6.2005, str. 12.
15. Kovač Miha: Uvajanje socializma z liberalnimi metodami?. Delo, Ljubljana, 18.2.2006, str. 5.
16. Mahnič Mateja: Mladinska knjiga: 1945-2005. Ljubljana : Založba Mladinska knjiga, 2005. 144 str.
17. Milohnič Aldo et al.: Bralne kulture v novih razmerah založniške produkcije: Empirične ugotovitve, analiza položaja in predlogi za razvoj založniške politike, 2001-2003. Ljubljana : Mirovni inštitut, 2003. 187 str.
18. Miška Tea: Direktni marketing v založništvu. Naše gospodarstvo, Ljubljana, 1998, 1/2, str. 227-240.
19. Petric Bogdan: Korak v založništvo. Ljubljana : Dan, 1994. 95 str.
20. Plahuta Simčič Valentina: Knjiga naj stane toliko kot kino vstopnica. Delo, Ljubljana, 10.12.2001, str. 6.

21. Plahuta Simčič Valentina: Cokla celotnega založništva. Razdrobljena distribucija eden izmed krivcev za manjšo rentabilnost slovenskih založnikov. Delo, Ljubljana, 13.6.2003, str. 8.
22. Plahuta Simčič Valentina: Dobre tri knjige na dan. Delo, Ljubljana, 9.8.2003a, str. 6.
23. Plahuta Simčič Valentina: Rekviem za knjigo. Delo, Ljubljana, 5.12.2005, str. 9.
24. Potočnik Jana: Nakupno vedenje porabnikov na knjižnem trgu. Diplomsko delo. Ljubljana : Ekonomska fakulteta, 2004. 44 str.
25. Rugelj Samo: Kako do cenejših knjig?. Sobotna priloga (priloga Dela), Ljubljana, 6.10.2001, str. 20.
26. Rugelj Samo: Vrhunci stoletja: vrhunska založniška poteza ali trojanski konj slovenskemu založništvu?. Sobotna priloga (priloga Dela), Ljubljana, 3.4.2004, str. 16.
27. Rugelj Samo: Kako prodati čim več knjig, ne le ob sredah. Delo, Ljubljana, 16.6.2004a, str. 5.
28. Rugelj Samo: Slovensko založništvo: za tuje naložbenike precej očiten plen. Delo, Ljubljana, 1.12.2004b, str. 5.
29. Rugelj Samo: Zakaj knjige ne bi smele biti obdavčene. Književni listi (priloga Dela), Ljubljana, 5.10.2005, str. 11.
30. Vahčič Aleš: Analiza vpliva potencialne uvedbe enotne davčne stopnje na kulturo v Sloveniji: Končno poročilo. Ljubljana : Ekonomska fakulteta, 2005. 51 str.
31. Videmšek Boštjan: Z davkom nad knjigo!. Sobotna priloga (priloga Dela), Ljubljana, 10.12.2005, str. 8.
32. Zager Miran et al.: Analiza stanja in razvojnih možnosti slovenskega knjižnega založništva z vidika izboljšanja notranje učinkovitosti in možnih podpornih ukrepov vlade: Material za razpravo in priloga. Ljubljana : Gospodarska zbornica Slovenije, Združenje za tisk in založništvo in Center za mednarodno konkurenčnost, 2002. 42 str.
33. Zeni Bešter Jana: Osrednja knjižnica Kranj, 40 let med nami. Kranj : Osrednja knjižnica Kranj, 2000. 30 str.
34. Zupančič Mitja: Založnikom najmanj enak položaj kot založnikom v razvitih državah EU. Izjava za javnost. Gospodarska zbornica Slovenije.
[URL: <http://www.gzs.si/Nivo1.asp?ID=27053&IDpm=5712>], 17.2.2006.

35. Živković Daniela: The electronic book. The Change of Paradigm for a changing bookmarket. Berlin : BibSpider, 2005. 133 str.
36. Žnideršič Martin: Knjiga in založništvo. Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1977. 245 str.
37. Žnideršič Martin: Knjiga in trg. Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1982. 287 str.
38. Žnideršič Martin, Podmenik Darko, Kocijan Gregor : Knjiga in bralci IV. Ljubljana : Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo, 1999. 160 str.

VIRI

1. Analiza učinkovitosti dela strokovnih služb v Osrednji Knjižnici Kranj. Zaključno poročilo. Ljubljana : Iteo, 2005. 54 str.
2. Interna gradiva Osrednje knjižnice Kranj.
3. Javni razpis za izbor kulturnih projektov nakupa knjižničnega gradiva v splošnih knjižnicah, ki jih bo v letu 2006 financirala Republika Slovenija iz proračuna, namenjenega za kulturo (Uradni list RS, št. 103/05).
4. Knjižnično nadomestilo. Izposoja v splošnih knjižnicah v letu 2005. Maribor : Institut informacijskih znanosti.
[URL: <http://home.izum.si/cobiss/nadomestilo/nadomestilo.asp?Leto=2005>], 16.4.2006.
5. Kovač Miha: Knjigarstvo 3. Opis predmeta. Ljubljana : Filozofska fakulteta, Oddelek za bibliotekarstvo, informacijsko znanost in knjigarstvo.
[URL: <http://www.ff.uni-lj.si/oddelki/biblio/knjigar3.htm>], 26.3.2006.
6. Ob slovenskem kulturnem prazniku. Statistični urad Republike Slovenije.
[URL: http://www.stat.si/novice_poglej.asp?ID=932], 6.2.2006.
7. Obvezni izvod. Ljubljana : Narodna in univerzitetna knjižnica.
[URL: <http://www.nuk.uni-lj.si/info/obvezni.html>], 12.5.2006.
8. Letno poročilo 2005. Kranj : Osrednja knjižnica Kranj, 2006. 35 str.
9. Pravilnik o izvajanju knjižničnega nadomestila (Uradni list RS, št. 42/04).
10. Pravilnik o pogojih za izvajanje knjižnične dejavnosti kot javne službe (Uradni list RS, št. 73/03).

11. Register članov GZS. [URL: <http://www.gzs.si/register/iskanje.asp>], 29.3.2006.
12. Slovenske knjižnice v številkah. Splošne knjižnice v letu 2004. Ljubljana : Narodna in univerzitetna knjižnica. [URL: <http://www.nuk.uni-lj.si/kis/splk2004.xls>], 19.5.2006.
13. Splošni pogoji delovanja slovenskega knjižnega trga (Uradni list RS, št. 72/04).
14. Splošni pogoji delovanja slovenskega knjižnega trga (enotna cena knjige). Integralno besedilo na podlagi Odločbe Urada za varstvo konkurence z dne 1.2.2006. Gospodarska zbornica Slovenije. [URL: <http://www.gzs.si/DRNivo3.asp?IDpm=9104>], 17.2.2006.
15. Statistični letopis RS 2005. Ljubljana : Statistični urad Republike Slovenije, 2005. 611 str.
16. Value added taxes in EU countries. VAT on books in 2004. Brussels : Federation of European Publishers. [URL: <http://www.fep-fee.be/vatineu.htm>], 16.4.2006.
17. Vat rates applied in the member states of the European Community: Situation at 1st July. Brussels : European Commission, DG Taxation and Customs, 2005. 35 str.
18. Zakon o javnih naročilih (Uradni list RS, št. 24/1997).
19. Zakon o knjižničarstvu (Uradni list RS, št. 87/2001).
20. Zakon o obveznem pošiljanju tiskov (Uradni list SRS, št. 55/1972, 42/1986).
21. Zakon o preprečevanju omejevanja konkurence (Uradni list RS, št. 56/99, 37/04).
22. Zakon o uresničevanju javnega interesa za kulturo (Uradni list RS, št. 96/2002).